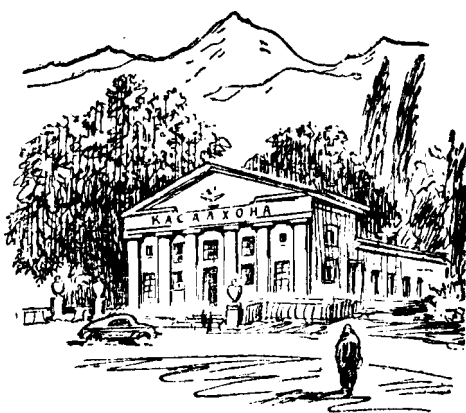

Латиф Маҳмудов

ҚАДРДОН КЎЗЛАР

ҲИКОЯЛАР

ЎзССР Давлат бадиий адабиёт нашриёти
Тошкент — 1961

МУНДАРИЖА

Қадрдон кўзлар	3
Йўлда	7
Муҳаббат	11
Йиллар	19
Туташ қалблар	42
Ота	48
Бугун сенинг туғилган кунинг	54
Учрашув	61

На узбекском языке

Латиф Махмудов

РОДНЫЕ ГЛАЗА

Рассказы

Гослитиздат УзССР — 1961 — Ташкент

Редактор *А. Ражабова*

Рассом *Б. С. Жуков*

Расмлар редактори *Г. Бедарев*

Техн. редактор *Л. Ильина*

Корректор *И. Қобилов*

* * *

Босмахонага берилди 8/ХII 1960 й. Босишга рухсат этилди 11/II-61 й.
Формати 70×92¹/₃₂. Босма л. 2,25. Шартли босма л. 2,63. Нашр.
л. 2,61. Индекс *б/а*. Р 06017. Тиражи 10 000 УзССР Давлат бадний
адабиёт нашриёти, Тошкент, Навоий кўчаси 30,
Шартнома № 106 — 60.

* * *

ЎзССР Маданият министрлиги Ўзглавиздатининг 1-босмахонаси,
Ҳамза кўчаси, 21, 1961. Заказ № 767, Баҳоси 9 т.

ҚАДРОН ҚЎЗЛАР

У — яғрини кенг, ориқ, сарғиш юзини сепкил босган ўн уч-ўн тўрт ёшлардаги ювош бола. Уйқусизликданми, ё дарднинг зўриданми қисиқ кўзлари бир оз киртайиб, ич-ичига ботиб кетган. Ҳеч ким билан иши йўқ, фақат зерикканида ёстиғининг остидан аллақандай китобчани олиб, кўрпага бурканади-ю, қироат билан ўқишга тушади. Бунини касаллар ҳам, ҳамширалар ҳам билишади, аммо негадир индашмайди. Ҳатто касалларда ҳурматдан кўра кўпроқ кўрқув туғдирадиган паст бўйли, кўзлари чақчайган, муттасил тил оғриғига йўлиққан кишидек чап юзини буриштириб юрадиган беш врач Вали Қаримович ҳам ўзини сезмаганликка олиб миёнида кулиб юради.

Бу бола тўғрисида билганим шу: тахминан саккиз сй аввал сғир дард билан Жанубий Қозғистондан келган. Оти Присвой. Ҳамширалар ўзларича «Петро» деб чақирришади. Бу нсм ўзига ҳам сингиб кетганга ўхшайди. Билишимча, ёлғиз касалманд бувиси бор. Ҳафтада бир — шанбада келиб, шомга қолмай қайтади. Уша куни Петро деразадан нари силжимайди. Бувиси келиб-кетгач тамом ўзгаради: юз-кўзидаги ғам кўланкаси йўқолади. Қасаллар билан ҳазиллашади, каравот суюнчиғидаги дуторчасини олиб, ўлан айтиб беради. Бу кайфият бир-икки кун бўлади-да, кейин яна аввалгидек ўйчан, маъюс бўлиб қолади...

Бу бола бувиси билан Қудрат акани кўргандагина очилади. Қудрат ака палата врач. Олтмишлардан сшган ўрта бўйли, думалоқ юзининг икки-уч ерида чечак ўрни бор, қовоқлари ёнғоқнинг пўстидек қавариб чиққан, кўриниши ёқимсиз. Аммо бир-икки суҳбатдаёқ кишини ўзига мойил қила оладиган дилкаш одам. Қасалларнинг гапига қараганда, оиласи йўқ, ёлғиз. Нега? Сабабини ҳеч ким аниқ билмайди. Ёлғизликданми, ё қарийб бир йилдан бери қўл остида давслаб ўрганиб қолганиданми, ҳар кун одат бўйича палатани айланиб бўлиб, Петронинг олдида узоқ ўтиради, гаплашади, ҳазиллашади, олмами, мандаринми, ишқилиб, бирор тансиқроқ нарсани чўнтагидан чиқариб, секин шкафга қўйиб чиқиб кетади.

Кечқурун уйига қайта туриб ҳам бирпас Петро билан ҳангомалашгани киради, бунга касаллар ўрганиб қолишган...

Мана, коридордан оёқ шарпаси эшитилиши

билан Петро ялт этиб эшикка қаради. Қудрат ака кирди.

— Хўш, дўстим Петро, аҳвол-руҳинг қалай?

Қудрат ака каравотнинг четига ўтириб Петронинг пучуқ бурнини чимчилаб қўйди.

— Жахси...

— Сеники жахси бўлса, демак, меники ҳам жахси.

— Эрта овулдан ачам келади.

— Э... ҳа, айтмоқчи, эртага шанба-я.

— Анча китоб айтворувдим.

— Кўп ўқиб толиқиб қолмагин, ўғлим. Ҳозирча қўя тур, хўпми?

— Нега? — Петронинг кўзлари билинар-билинмас ёшланди, — шу ерда тайёрланиб ўқувга кирувим керак. Ачам қийналиб катта қилган мени... кейин...

— Майли-майли, бир гап бўлар, — деди Қудрат ака Петрони юпатиб. Унинг юзидаги ўйчанликни кўриб, гапни босққа ёққа бурди, — уни-буни қўй... Ишласанг ачангга нима олиб берасан?..

— Кўзойнак, яхшисидан.

— Менга-чи?

— Сизга қўндоғига илон боси солинган ҳасса.

— Бўлди, бўлди, келишдик, ўғлим, сен олиб бермагунингча ҳасса тутмай тураман.

У чиқиб кетгач, Петро анчагача хаёл суриб ётди. Кейин ширин жилмайиб, уйқуга кетди.

Эрталаб турганимда у иягини кафтига тираб, деразадан ташқарига қараб ўтирарди. Аммо ўша куни ҳам, эртасига ҳам бувисидан дарак бўлмади. Петро камгап, ўйчан бўлиб қолди,

кўзлари яна ич-ичига ботиб кетди. Қудрат ака кўпинча унинг олдида бўлар, аммо ҳар гал кўнглини кўтараман деб, ўзи алланечук бўлиб чиқиб кетарди.

Бир кун сувсаб ярим кечада уйғондим, стаканни олиб коридорга чиқдим. Бак қулоғини бурашим билан, аллаким хўрсингандай бўлди. Синчиклаб қарадим. Қудрат ака. Бошини қўлларининг орасига олиб бурчакдаги диванда ўтирибди. Олдига бордим.

— Ўтиринг,— деди мени кўриб у,— кеча овулдан хат келди. Петронинг бувиси қазо қибди...

Бу кутилмаган хабардан аъзойи баданим бўшашиб кетди.

— Бу ҳам майли,— яна хўрсинди Қудрат ака,— врачсиз, айтишим мумкин. Икки-уч кундан сўнг, тахминимча, Петронинг кўзи... ёнидасиз, хабардор бўлинг... Ўтинаман...

У гапира олмади. Ўпкаси тўлиб ташқарига чиқиб кетди.

... Фожиа Қудрат аканинг тахминидан эртaroқ рўй берди. Эрталаб Петрони алоҳида хонага ўтқазилди. У кўр бўлиб қолган эди.

* * *

Йиллар ўтди.

Ёз кезлари эди. Медицина ходимларининг бир йиғилишида иттифоқо мен даволанган касалхона бсш врачлари Вали Қаримовични учратиш қолдим. Кўришдик, ҳол-аҳвол сўрашдик. Қудрат акани сўрадим. Қудрат аканинг бундан ўн тўрт йил илгари вафот этганини, «Мия зотилжами ва уни даволаш» мавзусидаги докторлик

диссертациясини ўғли давом эттираётганини ва бугунги мажлисда шу ҳақда доклад қилишини айтиб қолди.

— Ўғли, дедингизми? Билишимча, оиласи йўқ эди, шекилли.

— Петро-чи?! Ёдингиздами? Бувисининг ўлиmidан сўнг Қудрат ака тарбиялади уни.

— Петро?! Кўзи нима бўлди?

— Беш-олти йил кўрлар мактабида ўқиди. Бахтига кўз нервлари зарарланмаган экан. Кейин очдик. Шу орада...

— Бўйи-чи? Нима бўлди, врачлар ўсмайди, дейишган эди.

— Қудрат ака томоғини операция қилдирди. Бўйнидан ўстирадиган безини олдириб, унга қўйдирди. Ҳозир Петрони кўрсангиз танитайсиз. Ўсиб кетган. Бечора Қудрат ака... операциядан кейин ўзига келолмади.

Гап бўлинди. Минбарга ўртадан тикроқ, кенг елкали, сочини силлиқ қилиб орқага тараган, тўлагина бир йигит чиқди. Ҳаяжонланиб унга термилдим. Наҳот, шу Петро бўлса? Ҳа, яшашга, ҳаётга бутун вужуди билан интилган камгап, ўйчан ўша Петро, ўша таниш қадрдон кўзлар эди.

Й У Л Д А

Шофер йўл ёқасида қўл кўтариб турган қизни кўзи қийиб ўтиб кетолмади. Ноилож машинани тўхтатди.

— Қўшбулоққами? Ола кетинг!

Йигит лоқайдгина ёнидан жой кўрсатди. Ҳалима қувониб чамадонини кузовга иргитди. Қабинага чиқди.

Машина жилди.

— Шаҳарданми?

— Ҳа, ТашМИдан. Қўшбулоққа. Практикага. Институтда эртага машина бўлади дейишганди, кутмай йўлга чиқавердим.

Шофер «яхши қилибсиз» дегандай илжайиб, аллақандай куйни хиргойи қила бошлади. Ҳалима одатда сўраладиган гаплардан бирваракай қутулганига хурсанд эди. Туянинг ўркакидек бир-бирига мингашган паст-баландликларга, этаги қорайиб бораётган тақир чўлга қараб зерикди. Телогрейкасига ўралиб, кўзларини юмди, хаёлга толди.

Орадан чорак соат ўтар-ўтмас машина чапга бурилди-ю, таққа тўхтади. Ҳалима қалқиб кетиб, пешонасини ойнага уриб олди.

— Ёмон тегдими? — йигит шошиб пешонасини ушлаб кўрмоқчи эди, Ҳалима силтаб ташлади.

— Қўлингизни тортинг. Сизга нима?.. Кўзга қараб тўхтатинг-да.

Шофер жаҳл билан эшикни очиб пастга тушди. Ҳалима тўсатдан тўхташ сабабини энди англади. Улардан икки-уч метр нарида босиб пахта ортган машина турарди. Кабинасида ҳеч ким йўқ. Бўйинини чўзиб қараган эди, машина остидан эгинини қоқиб чиқиб келаётган қизга кўзи тушди. У ингичка қошларини чимириб, Ҳалимага ер остидан бир қараб олгач, йигитга яқинлашди.

— Қуриб кетгур рејссори синибди.

— Рейссори?!

Йигит машина орқасига ўтиб тезда қайтиб келди.

— Эс жойидами, Нодира. Шу ердан юрасанми?

— Яқинроқ деб... Ахир, мажбурият тўлишига мана шу машинадаги кифоя эди-я.

Ўткир бир нима демоқчи бўлиб оғиз жуфтлади-ю, бегона одамнинг олдида ботинмади шекилли, қўл силтаб машинага чиқди.

— Айт, тезроқ машина юборишсин! — қиз кафтини оғзига карнай қилиб қичқариб қолди.

— Бечора. — Ҳалима қизга ачинди, йўл-йўлакай кабинадан бошини чиқариб икки-уч орқасига қараб қўйди. — Колхоз олисми?

— Ҳа.

— Чўлда туни билан қолиб кетадими? Асли олдида қолсам ҳам бўларкан. — Ўткир индамади. Ҳалима йигитнинг тошбағирлигидан тутақиб кетди. — Менга қаранг, бўлгани шуми?

— Нимани?

— Машинангизни-да.

— Нима қилибди?

— Мунча имиллайди. Тезроқ ҳайданг.

— Агар машинамдан эртароқ боришга кўзингиз етса, тушиб, пиёда бора қолинг.

— Кечирасиз, ҳамма билан ҳам шунақа кўрс муомала қиласизми?

Шофер зўрма-зўракай илжайди.

— Йўғ-э. Машинада ўтириб машинамни ёмонлаганлар билан.

Ҳалима юзини терс ўгириб олди.

Шофер рулни қўйиб юбориб, йўлдан кўз узмай папиросини ёндирди, кейин, бошини кабинадан чиқариб, қир этагидан судралиб келаётган булутга хавотирланиб қараб қўйди.

— Ҳадемай қуяди.

— Сизга нима қуйса. Чўлда ёлғиз қолган қиз бечорага жабр.

— Ўзидан кўрсин, тўғри йўл қолиб...

— Бечора жұрттага қилмагандир-ку! Нима бало, кўнглингиз тошми?

Ўткир Ҳалимага бир ўгирилиб олди. Узоқда милтиллаётган чироқларга қараб хўрсинди. Юрагида нима кечаётганини бу қиз қаёқдан билсин. «Нима бало, кўнглингиз тошми?» Йўқ... тош эмас.

Фақат...

Ўткир эрталабки воқиани эслади. Тўпга яқин раис хирмонга от чоптириб келиб қолди.

— Пунктдан келяпман. «Авангард»нинг мажбуриятига уч тонна етмабди. Чамамда кечқурун топширишса керак. Қани, борини машинага ортинглар-чи. Бизники шу хирмондаги билан тўларов. Мусобақадолардан эртароқ топширганимиз маъқул.

Жўнаш олдида раис Ўткирге: «Келишинг билан карнай-сурнайни бошлаб юборамиз, ука, учиб бориб, учиб кел» деб қўйди.

Мана энди «Авангард»нинг сўнгги граммлари ярим йўлда, пунктга етмай қолиб кетди.

Алланарсанинг ойнага тегиб чирсиллашидан Ўткирнинг хаёли бўлинди. Ҳалима кафтини тутган эди, икки-уч йирик томчи тушди. У рўмолча билан кафтини артиб, йиғитга кўз қирини ташлади. Ўткир ўнғайсизланди. Рўбарўдаги кўзгуда таъна билан тикилиб келаётган кўзларга кўзи тушди. Юзини секин четга бурди. Шу топда қулоғининг остида Нодиранинг ингичка, бўғиқ товуши жонлангандек бўлди. «Тезроқ машина юборишсин!» Бу товушдан юрагининг аллақаерига санчиқ турди. Чўлда ёлғиз қолган қизнинг аҳволини ўйлаб, бўшашиб кетди. Файри табий бир куч билан машинани орқага бура бошлади.

— Сизга нима бўлди? Қаёққа?

У индамади.

Мотор овозини эшитиб Нодира югуриб қарши чиқди.

— Ўткир?!

Йигит машинани ёнма-ён турғазди. Пастга тушди. Қизнинг совқотган бармоқларини кафтларининг орасига олди.

— Кечир, Нодира. Арқонни бўшат. Меникига ортамиз.

Нодира илиқ бир меҳр билан Ўткирга қараб қўйди. Боятдан бери ҳеч нарсага тушунолмаётган Ўтирган Ҳалима энгил тортиб, кабинадан чиқди.

Қанорларни Ўткирнинг машинасига ортиб бўлишган ҳам эди, шивалаб турган ёмғир зўрайди. Ҳалима билан Нодира югуриб рейссори синиқ машинага чиқиб олишди.

Машина лапанглаб тепаликлар орқасига яширинди. Нодира иягини рулга қўйиб, хаёл аралаш Ўткирнинг кетидан қараб, ширингина жилмайиб қўйди.

МУҲАББАТ

Экскаваторнинг ковши машина устига келганда тўхтаб қолди. Телпагини қошларигача бостириб олган шофер кабинадан бошини чиқарди, кейин эшикни очиб пастга тушди, экскаваторга яқинлашди... Ҳеч ким йўқ. Ажабланиб, у ёқ-бу ёққа аланглади. Бирдан ёнидаги тепалик орқасида ҳаво ранг шляпалик йигит билан гаплашиб турган Муҳаббатга кўзи тушди-ю, кетишини ҳам, кетмасини ҳам билмай туриб қол-

ди. Йигитни таниди: Муҳаббатнинг бўлажак ўртоғи Пўлат.

— Кетаётганинг ростми? — тепалик орқасидан Пўлатнинг овози эшитилди.

— Ҳа.

— Тавба. Бошқа экскаваторчи қуриб қолган эканми?

— Пўлатжон, нега тушунмайсиз, ахир! Қурилишимизнинг ўзидан ўн беш киши кетяпти. Мирзачўллик экскаваторчилардан кўп нарса ўрганиш мумкин. Ундан кейин...

— Уни-бунни қўй, қанчага кетяпсан?

— Бир ярим ойга.

— Муҳаббат!.. Биласан-ку...

— Тез-тез хат ёзиб тураман.

— Эртага уй эгаси ижара ҳақини сўраса, қўлига хатларингни тутқазаманми?.. Бўлди... Ўша Тожибойингни...

Йигит ўз номини эшитиб, чўчиб тушди. Бирон кўнгилсиз ҳаракат қилиб қўйишдан қўрққандек, кабинага кириб педални босди, ковшдаги тупроқни кузовга тўкиб, моторни ўчирди. Пастга тушиши билан Муҳаббат келиб қолди.

— Кечирасиз, Тожибой ака.

Тожибой нимадир демоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган эди-ю, Муҳаббатнинг ёшли кўзларини кўриб индамади. Машинасига ўтириб жўнаб кетди. Муҳаббат ғилдиракка ҳолсиз суянганича қолди.

Шу топда кўксини тўлдириб келган йиғига эрк бергиси, узоқ кечалар уйқусини қочирган ўйларини кимгадир тўлиб-тошиб айтгиси, кўнглини бўшатгиси келди. Наҳот, юрагини ёзгудек кишиси бўлмаса? Ўзини у ҳеч қачон ҳозиргидек нотавон, ёлғиз ҳис қилмаган эди. Пўлат-

чи! У бўлажак турмуш ўртоғи! Дунёда севганингдан ҳам яқинроқ киши бўладими, ахир! Аммо у буларнинг ҳаммасига тушунармиди. Йўқ, тушунмайди. Эшитиб қолса кулиши мумкин. У бегона. Ҳа, у тамоман бегона. Муҳаббат бунини шу бугун, ҳозир сизди. Нега узоқдан кўзи тушиши билан ишини ташлаб, олдига югуриб борди. Яна ялинганими?! Ахир, шундай қилмасликка эрталабдан бери ўн марталаб ўзига-ўзи сўз бермаганмиди! Пўлат. Сўнгги ой ичида шундай ўзгарибди, табиати баҳор ҳавосига ўхшаб, дам очилиб, дам айнаб турадиган бўлиб қолибди. Қани энди Тожибойдаги содалик, меҳрибонлик, олижаноблик Пўлатда бўлса!

Тўғри, Пўлатнинг ҳам ўзига хос томонлари бор. Келишган, чиройли, бир-бирига туташ қошлари остидан кулиб турувчи кўзлари, жарангли кулгиси, овози Муҳаббатнинг қалбини аллақандай ширин бир туйғу билан тўлқинлатиб турарди. Ётоқхонада ҳам, ишда ҳам бўш қолди, дарров Пўлатни ўйлаб кетади, фикри-зикри у билан банд бўлади. Бир куни шивалаб ёмғир ёғарди. Ишдан кейин Тожибой Муҳаббатни машинада олиб бориб қўймоқчи бўлди. Йўлда хаёл аралаш у Тожибойга қараб: «Пўлат ака», деб юборгани эсида. Шунда Тожибой ялт этиб қаради-ю, секин юзини бурди. Ётоқхонагача чурқ этмади. Бугун ҳам Тожибой алланечук бўлиб жўнаб кетди. Яхши йигит. Юрагида кири йўқ. У севади. Бунини Муҳаббат уч йил аввал сезган. Ушанда шаҳарга келишганига энди бир ҳафта бўлганди. Пўлат консерваторияга, Муҳаббат педагогика институтига кириш имтиҳонини топшириб бўлган кезлар эди.

Кечқурун ётоқхонага Пўлат келди. У негадир маъюс кўринарди. Муҳаббатнинг кинога бориш тўғрисидаги таклифига истар-истамас рози бўлди-ю, аммо кинодан чиқиб, яна бошқача бўлиб қолди.

— Сизга нима бўлди, Пўлат?

— Билмадим,— деди Пўлат қайрағоч тепасида йилтиллаб турган юлдузга тикилиб. Муҳаббат ҳайрон бўлиб унга ўгирилди. Пўлатнинг қорачадан келган думалоқ юзи ғамгин. Кўзлари ҳам негадир киртайган, сочлари тўз-ғиган, ҳаво ранг галстуги қийшайиб, ёқасидан чиқиб турибди.

— Ўзим ҳам ҳайронман,— деди анчадан сўнг Пўлат олатароқ бўлиб кетган ботинкасининг тумшуги билан ер чизиб,— ётоқхонага кирдиму ҳафсалам пир бўлди. Бир уйда олти киши турарканмиз. Шу ҳам шароит бўлдим.

— Бизда ҳам шундай,— деди шшшиб-пишиб Муҳаббат.— Қайтага зерикмайсан киши.

Пўлат илжайди. Соатига қараш баҳонаси билан қаршисида турган аёлга кўз қирини ташлаб олди.

Улар катта кўчадан ўтишгач, Пўлат тўхтади.

— Шу ерда пича ўтирмаймизми?

У жавоб кутмасданоқ, анҳор лабидаги скамейкалардан бирига ўтди. Муҳаббат унинг ёнига келди.

Новча тераклар орқасидан ой кўтарилди. Унинг кумуш тангаси сув бетиде жимирлай бошлади.

Пўлат қиз қўлларини ингичка, ориқ бармоқлари орасига олди.

Пўлатнинг биринчи марта «сен» дейишида Муҳаббатнинг юрагига нимадир илиққина тег-

ди. У Пўлатнинг елкасига оҳиста бошини қўйди.

— Бўлмаса, нега хафасиз?

— Биласанми, яхши куй ёзиш учун, яъни нима десамикин... Композитор бўлиш учун яхши шароит керак. Менда эса, унинг учқуни ҳам йўқ.

...Шу куни Муҳаббат Пўлат билан бўлган суҳбатни ўйлаб, аллавақтгача кўз юммади. Қизиқ, нимадан норози у? Бир уйда олти киши туришиданми? Фақат шуми? Муҳаббат ўйлаб ўйига етолмасди.

Кўп ўтмай Пўлат ётоқхона қаршисидаги бир кампирникига кўчиб чиқди.

Мана энди Пўлатжоннинг шинамгина уйи бор. Боққа қараган деразасини очиши билан ариқ бўйидаги кўм-кўк ялпиз, қийғоч гуллаётган шафтоли иси гуп этиб димоққа уради.

— Менга қара, — деди бир куни Пўлат дераза рамига суянганича боғчани завқ билан томоша қилаётган Муҳаббатга яқинлашиб. — Айт... Булар... қандай қилиб?

— Пўлат, энди сиз бемалол ижод қила оласиз... Ишга кирдим... Энди...

— Нима? Ўқиш-чи?!

— Сиртқи бўлимга ўтиб олдим. Биласиз-ку, ишсиз туролмайман.

— Қанақа иш экан, — деди бир оз жимликдан кейин Пўлат.

Муҳаббат унинг овозидаги оҳангни кесатикқа ҳам, ачинишга ҳам йўёлмай ажабланиб:

— Қурилишда, — деди бир оздан сўнг. — Эски касбим. Эскаваторчи бўлиб ишляпман.

Орага жимлик чўкди. Муҳаббат Пўлатни қаттиқ ранжир, деб ўйлаган эди. Йўқ, у кут-

гандай бўлмади. Пўлат худди аллақачон тақдирга тан берган кишидек хотиржамлик билан ёнидан папирос олиб тутатди. Уйнинг у бошидан-бу бошига юриб, аллақандай куйни оҳиста хиргойи қила бошлади...

... Дам олиш куни. Пўлат билан Муҳаббат магазиндан чиқиши билан уларнинг олдига бир машина келиб тўхтади. Кабинадан ўрта бўйли, қалпоғини қошларигача тушириб олган йигит тушди.

— Тожибой акамлар,— деди Муҳаббат Пўлатга,— танишинг. Бирга ишлаймиз. Шкафни элтиб берадилар.

Пўлат қаршисидаги йигитнинг бўртиб чиққан ёноқларига, ғижимланган кителига бир зум тикилгач, совуққина кўришди.

Ҳалигина узоқ-узоқдан судралиб келаётган булут самони бутунлай қоплаб олган. Ерга икки-уч йирик томчи тушди. Муҳаббат хавотирланиб осмонга қаради.

Кабинага Тожибой билан Пўлат ўтирди. Муҳаббат кузовда қолди.

— Майли, мен шу ерда кетавераман,— деди Муҳаббат Тожибойнинг, кабинага ўтиринг, деб қисташига кўнмай,— ҳаво айниб турибди. Эртага Пўлатнинг концерти бор. Овозига таъсир қилиши мумкин.

Тожибой Пўлатга кўз қирини ташлаб, ичидан ғижиниб қўйди. Эллик қадамча юргач, машинани тўхтатди. Тўғридаги магазиндан зонт олиб чиқиб, Муҳаббатга узатди...

* * *

У ҳамон экскаваторга сўяниб, хаёл суриб турибди. Узоқдан машинанинг гувиллаган тс-

вуши эшитилди. Муҳаббат чўчиб бошини кўтарди. «Тожибой... — хаёлидан ўтказди у, — қайтиб келяпти... Наҳот, шунча хаёл сурган бўлсам? Йўқ! Шу аҳволда юргандан Пўлатнинг олдига бориб, орани очиқ қилган маъқул».

Кечқурун.

Пўлатнинг очиқ деразасидан гитарага жўр бўлаётган қизнинг майин товуши эшитилди.

Муҳаббат унинг овозидан дарров таниди. Пўлат билан бир курсда ўқийди у. Оти Дилбар эди, шекилли. Ҳа-ҳа, Дилбар. Янги йилни ўшаларникида кутишган. Нега у бу ерда? Пўлат янги ёзган ашуласини доим Дилбарга айттириб кўриш одати бор эди. Балки шунинг учун чақиргандир.

Муҳаббат эшик бандини ушлади-ю, иккиланиб туриб қолди. Пўлатнинг эрталабки дағал муомаласи, совуқ қарашлари эсига тушиб, қўлини тортиб олди. Келганига афсусланди.

Қўшиқ тинди.

— Дилбар, бу қўшиқни сизга атаб ёзганман. Чин сўзим, ишонмайсизми? — ичкаридан Пўлатнинг энтиккан овози эшитилди.

— Қўшиқни чакки ёзмабсиз-у, аммо адресига келганда янглишибсиз, — кулги аралаш жавоб берди Дилбар.— Энди менга жавоб.

— О, йўқ. Сиз менинг фариштамсиз. Дилбар, мен сизни севаман. Чин сўзим, сизсиз...

— Қўйинг-э, ҳазил ҳам эви билан-да. Муҳаббат эшитса хафа бўлади. Бунақалигингизни билсам, сира келмас эдим. Муҳаббат яхши қиз. Уни...

— Бўлди, Дилбар. Мен уни **Г**севмайман,

тушунсангиз-чи! Севмаган кишинг билан бир уйда туришдан ҳам оғир жазо борми?!

— Пўлат, ахир, уч йилдан бери...

— Нима Пўлат? Тўғри, уч йилдан бери яқин-миз. Ёшлик қилдим. Ижодимга яхши шароит яратиб берди. Турмушимиз ҳақида мен эмас, у ўйлади. Шунисига учдим.

— Унинг муҳаббати-чи? Наҳотки...

— Тушунсангиз-чи! Тавба, экскаваторчи қаёқда-ю, композитор қаёқда. Бир камим рабочий этик кийиб, эртадан-кечгача экскаваторда...

— Пўлат, бу нима қилиқ? Қўлингизни тортинг, сизга айтяпман.

Ичкарида нимадир шарақлади. Тарақлаб эшик очилди. Дилбар отилиб кўчага чиқиб кетди. Унинг кетидан чап лунжини ушлаган Пўлат кўринди. У, қаршисида турган Муҳаббатни кўриб, оқариб кетди. Муҳаббат унга яқинлашди. «Наҳотки, шуни севган бўлсам», хаёлидан ўтказди у. Кейин Пўлатнинг безрайиб турган кўзларига тикилди-ю, индамай чиқиб кетди.

Муҳаббат вагон деразасини очиб юборди. Ичкарига гуп этиб, енгил шабада кирди.

— Баҳор,— деди у ҳаяжонланиб.

— Баҳорни Мирзачўлда ўтказамиз, — Тожибой костюмини оҳиста ечиб, Муҳаббатнинг елкасига ташлади.— Биласизми, у ерининг...

Тожибой тўғридаги будкага тикилганича, жим бўлиб қолди. Муҳаббат у қараган томонга ўгирилди-ю, илжайиб келаётган Пўлатни кўриб, ғазаб билан юзини тескари бурди.

Поезд жилди. Пўлат кафтини оғзига карнай қилиб, нимадир деди. Аммо поезднинг қаттиқ қичқириви унинг овозини кўмиб кетди.

Й И Л Л А Р

Фуломжон ишдан чиқиб йўл-йўлакай магазинга ўтди. Олма олиб уйига жўнади. Одатда юрган йўли бугун узайгандай, қадамини тезлатса ҳам негадир секин юраётганга ўхшарди.

Муюлишга етиши билан деразасидаги чироққа кўзи тушди. Юраги тўлқинланиб кетди: мана ҳозир эшикни тақиллатади? Ичкаридан «ким» деган майин товуш эшитилади. Шундан сўнг... эшикнинг бир қаноти, «ғирч» этиб очилади-ю, бошини бир оз қийшайтириб турган Зайнабнинг «мунча кутдирмасангиз» дегандек, эркаланиб боқувчи кўзларига кўзи тушади.

Фуломжон ширин хаёл билан етиб келганини ҳам билмай қолди.

Эшик очиқ экан. Уйга кирди. Зайнаб уни кўриши билан нозланиб ўрнидан турди. Фуломжоннинг қўлидаги совғани олди.

— Олмами?! Кўнглимдагини топасиз-а? — Зайнаб узун киприклари орасидан тим-қора кўзларини сузиб қоғсзни очди, биттасини олиб тишлади-ю, ялт этиб эрига қаради. — Эсим қурсин, Фуломжон ака, танишинг, — деди қўлидаги олмаларни ювгани чиқиб кета туриб, дераза олдида бошини эгиб турган ўрта бўйли, соддагина кийинган қизга ишора қилиб. Фуломжон: «Айтмайсан ҳам-а» дегандек хотинига бир қараб олгач саломлашди. Саломлашди-ю, қизнинг кўзларига кўзи тушиб, билинарбилинмас ўзгарди. Кўзлари пирпиради. То-

Моғига алланарса тиқилгандек бир-икки ютиниб қўйди. Бир нима демоқчи бўлди. Бироқ негадир гапиролмади. Қиз ҳам ўзини йўқотиб қўяёзди. Оқариб кетган юзларини, титраётган лабларини секин қўллари билан тўсди. «Келинг» деди Фуломжон ниҳоят бўғиқ товуш билан. «Аҳволларингиз яхшими?» Қиз жавоб бермоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган эди, ичкарига Зайнаб кириб келди.

— Мунча яхши-я, — Зайнаб олмаларни вазага қўйди, — олинг, Ҳалимахон. Микроблари ўлди. Қўрқманг, олинг. Тозалаб ювдим.

Фуломжон овқатланар экан, дастурхоннинг попугини ўйнаб, жимгина ўтирган қизга тез-тез қараб қўярди. Унинг қорачадан келган думалоқ юзи, ички бир меҳр билан боқувчи қадрдон кўзлари, кенг, силлиқ пешонаси, ҳаракатларидаги самимият ўшанда ҳам Фуломжонга ёқарди. Бироқ... Фуломжон енгил хўрсиниб қўйди. Хаёлини чалғитиш учунми, шу топда негадир сабабини ўзи ҳам аниқ билмаган ҳолда қаршисидаги қизни диванда оёқларини чалиштириб ўтирган хотини билан хаёлан солиштиргиси келди. Ер остидан секин Зайнабга қараб қўйди. Хотинининг гўзаллигидан фахрланиб қўйди-ю, аммо... у ҳеч маҳал мана шу «аммо» ҳақида ўйлашни хоҳламас, тўғриси, ўйлагани юраги дов бермас эди.

— Фуломжон ака, — Зайнаб ликопчадаги шоколаддан олиб тишлади-да, қолганини эрига тутди. Фуломжон унинг ўринсиз эркаланишидан хижолат тортди. Қизарди.

— Боятдан бери Ҳалимахонни уришиб ўтирувдим.

— Нега? — Фуломжон ўнғайсиз аҳволдан қу-

тулганига хурсанд бўлди. Атайлаб овозига жиддий оҳанг беришга тиришди.

— Ахир ўйлаб кўринг. Шундоқ жойни ташлаб қишлоққа кетмоқчилар-а. Тавба. Шаҳарда иш отига қирғин келганми! Бормайман денг.

— Ҳар кимнинг кўнгли, хоҳиши, — деди Ҳалима секин, — мени ҳеч ким мажбур қилаётгани йўқ.

Орага жимлик чўкди. Зайнаб бурчакдаги тошойнага қараб чакка сочларини тўғрилай бошлади. Фуломжон бир нимага оғиз жуфтлаган эди, Ҳалима туриб қолди.

— Ўтира туринг, мунча. Борасиз-да.

— Раҳмат. Ҳали яна икки-уч касални кўриб кетишим керак.

— Менга қаранг, ўртоқжон, битта-ю битта ишим тушганда тўғрилаб бермадингиз-а. Яхшилигингизни унутмасдим. Театрга тушсангиз кантрамарка олиб берарман.

Ҳалима мийиғида кулди-ю индамади. Фуломжон билан хайрлашди. Ташқарига чиқди.

— Тавба! — ингичка бармоқларини қисирлатиб жиғибийрони чиққан ҳолда Зайнаб уйга қайтиб кирди, — мен илтимос қилибман-у, у киши ноз қилибдилар! Амал ўлсин шу исқиртга тегмай.

— Нима гап ўзи?

— Нима бўларди. Чап сонимга чипқон чиқди. Район врачини чақиртирсам, бояги ойнижаҳон эканлар. Иситманг йўқ, справка беролмайман, дейди, ордона. Мундоғ маданийроқ қилиб гапирса ҳам гўрга! Тавба, тагин япалоқ тирноғини бўяб, рапидадек юзига упа-элик суртганига ўлайми.

— Касал бўлмасангиз, қанақа қилиб касал деб справка ёзиб беради, ахир.

— Энди сиз бормисиз? Э, қанақа эрсиз, икки энлик справка тўғрилатиб беролмасангиз.

— Зайнаб?!

— Нима Зайнаб?

— Бас, бола уйғонади, секинроқ.

Зайнаб зарда билан тўғридаги хонага кириб кетди. Фуломжон диванга ўтириб чуқур уҳ тортди. Бошини қўлларининг орасига олди.

У бунақа жанжалга кўникиб қолган. Айниқса, сўнгги ойда кўнгилсиз ўтмаган кунни эслай олмайди. Редакцияда бирор ходим қаттиқроқ гапирса, гаши келади-ю, уйда қандай чидашига ўзи ҳам ҳайрон.

Ичкаридан Зайнабнинг пиқиллаб йиғлагани эшитилди. Фуломжон бошини кўтариб бирдам эшикка қараб қолди. Кейин қўлини силтаб хонасига кириб кетди. Чироқни ўчириб ўзини каравотга ташлади. Ётолмади. Ўрнидан турди. Чекди. Каравотининг четига ўтирди. Хаёлга толди. Йиллар... тоғ ирмоғидек жўшқин, баҳор кўкидек соф, аммо унутилмас хатолар шоҳиди бўлган бебош ёшлик. Бу ёшлик Фуломжоннинг кўз олдида бир зум бутун гўзаллиги, айни пайтда аччиқ ҳақиқати билан гавдаланди: Фуломжон учинчи курсда ўқиб турган кезлар эди. Бир ўртоғининг мотоциклини минишга ўргана туриб ногоҳ жарга йиқилиб тушди. Касалхонага ҳушсиз олиб келишди уни. Тезликда операция қилиш лозим бўлиб қолди. Бироқ, Фуломжон қаттиқ жароҳатланганлиги, бунинг устига, ярасидан кўп қон кетганлиги сабабли, ниҳоятда дармонсиз, зўрға нафас олар, ҳатто кўзларини

очишга ҳам мадори етмасди. Ҳамширалардан бири қон беришга рози бўлди. Операция муваффақиятли ўтди. Икки кун деганда Ғуломжон ҳушига келди. Кўзини очганда тепасида ўша қон берган, оқ халатли, кўзлари катта-катта, қорачадан келган ёшгина ҳамшира бошини босиб ўтирарди. Шу-шу қиз ҳар кун Ғуломжоннинг олдига кириб хабар олиб турди. Ғуломжонни ота-онасиз ёлғиз эканлигини эшитиб, ҳар кирганда бирор тансиқроқ нарса олиб келар, у билан гаплашиб ўтирар, хуллас, Ғуломжоннинг ёлғизлигини билдирмасликка ҳаракат қиларди. Икки орада самимий дўстлик иплари улана борди. Бироқ бу дўстлик қизнинг юрагида ҳали ўзига ҳам аниқ маълум бўлмаган нотаниш бошқа бир ҳис-туйғу билан алмашган эди. Қиз қаттиқ севарди. Ғуломжон бунининг меҳр тўла кўзларидан сезарди. Шундай кезлар Зайнабнинг Ғуломжон ётгандан бери бирор марта келиб ҳолаҳвол сўрамаганлигини эслаб, юрагини аллақадерига оғир тош ботгандек туюларди. Бироқ кўр муҳаббат Ғуломжонни ўз домига олганди. Ана шунинг учунмикин, баъзи-баъзида ҳамшира қиз билан бўладиган самимий, илиқ суҳбатлар ҳам Зайнабга нисбатан бевафолик бўлиб туюларди унга. Бир кун бор гапни қизга айтди. Қиз бошини қўйи солганча жимгина ўтириб тинглади. Кейин ғалати бўлиб чиқиб кетди. Икки-уч кун кўринмай кетди у. Бир кун эрталаб Ғуломжон уйқудан туриб тумбочкаси устидаги қалам билан шоша-пиша ёзилган хатга кўзи тушди. Олиб кўз югуртди.

«Ғуломжон ака! Хайрлашгани кирган эдим, ухлаб ётган экансиз. Практикам тугади. Эртадан ўқишим бошланади. Балки энди учрашмасмиз.

Қаерда бўлмай, сизнинг бахтингиз мени чексиз қувонтиради. Қайғунгиз қайғуртиради...»

Хат шу ерда узилган эди. Фуломжон жуда узоқ ҳушсиз, шуурсиз шипга тикилиб ётди. Анчадан кейин ўрнидан туриб деразани очиб ташқарига қаради. Узоқда ёлғиз оёқ йўлда тизилишиб кетаётган қизларга кўзи тушди. Энг орқада кетаётган ўрта бўйли, сочларини бошига чамбар қилиб хомуш бораётган қиз тез-тез орқасига қараб қўярди. Ўша! Фуломжон чақирмоқчи бўлди. Бироқ... ўзини дармонсиз сезиб жойига келиб ётди.

Бир ой ўтгач Фуломжон касалхонадан чиқди. Зайнаб билан яна топишиб кетди. Йиллар ўтди. Мана бугун ўша, қачонлардир Фуломжонни жуда қаттиқ севган ҳамшира қизни иттифоқо уйида учратиб, аввалига бир оз довираб қолди. Касалхона... у билан танишган кезлар... хаёлида бир дам жонланиб ўтди-ю, яна Зайнаб тўғрисидаги хаёл фикрини чулғаб олди.

Зайнаб... нима бўлди унга? Илгари ҳам шунанқамиди? Қизиқ, севган киши учун қусурлар ҳам аллақандай фазилат бўлиб кўринаркан. Балки шунинг учун ҳам уни биринчи бор кўрганда қуёшга тик қараган кишидек кўзлари тингандир, Зайнабдаги бутун камчиликларни фақат гўзал қизлардагина мавжуд бўладиган аллақандай сеҳрли, кишини мафтун этувчи жозиба деб тушунгандир. Бир воқна ҳали-ҳали Фуломжоннинг эсидан чиқмайди: Зайнаб билан турмуш қилишганига эндигина бир ҳафтача бўлган эди. Хотини хореография мактабини тамомлаб, театрға кирди, Фуломжон диплом ёза бошлади. Зайнабнинг биринчи олган маошини Фуломжоннинг стипендиясига қўшиб Зайнаб туғилган кунига ширингина ўтириш қилишмоқчи бўлишди. Зай-

наб театрдан Марат исмли солистни, икки-уч дугонасини таклиф қилди. Фуломжон ҳам ўртоқларини айтадиган бўлди. У, қўлёмаларни титиб ўтириб, Зайнаб билан илк учрашган кезлар ёзган шеърини тақдим этмоқчи бўлди. Газетага олиб борди. Минг илтимос билан тепасига «Н.З га бағишлайман» жумласи билан чиқартирди.

Эсида: дам олиш куни кечқурун меҳмонлар тўпланишди. Ўшанда Зайнабнинг ҳазилкаш дугоналаридан бири барабан ҳам олиб келган эди. Фуломжон қўйнидан газетани олиб тантана билан узатди. Зайнаб Маратга тутди. У, қироат билан ўқий бошлади:

Унутдингми? Боқмадинг сира,
Қўшиқларим бермади ҳузур.
Ёки кўнглинг бўлганми хира,
Айтгин, жоним, сўрайман узр.

Шеър ҳаммага маъқул бўлди. Қизлардан бири сўнгги тўртлигини ёдлаб ҳам олди. Фуломжон ҳаяжонланиб хотинига термулди. Ёқдими? У бўлса бирор нарса дейиш учун:

— Қанча тўлайди? — деб сўради жилмайиб.

— Фуломжон титраб кетди. Биров устидан бир челак муздек сув қуйгандек бўлди. Севган хотини қалбини, муҳаббатини, шеърини пул билан баҳолади!.. Пул билан!.. Ўша кун Фуломжон тунни бўйи ухлай олмади. Ниҳоят, йўқ-йўқ... Бутун шубҳаларини ўлдиришга ҳаракат қилди Фуломжон. Яна аввалгидек тотув яшай бошлашди. Тўғрироғи, Фуломжоннинг хотини куни бўйи, баъзан тунлари ҳам ишда қолиб кетарди. Эрининг шубҳаларига эса:

— Унақа феодал бўлманг, киши бир-бирига ишониши керак. Маратжон уйга кузатиб қўй-

ган бўлса, нима қипти. Қўйинг шуни. Битта кулинг, битта. Хўп денг энди,— деб эркаларди. Фуломжон эса, яна тўлиб-тошиб уни бағрига босарди. Тонг отгунча редакциядаги ишлари, ёзажак ҳикоялари тўғрисида ёш боладек тўлқинланиб гапирар, ўзига келиб хотинига қараганда у аллақачон ухлаб қолган бўларди.

Бир куни ишдан қайтиб келса хотини бошини чангаллаб диванда ётибди.

— Зайнаб, азизим, нима бўлди?

Зайнаб ўзини тутолмай хўнграб юборди. Анчадан кейин:

— Бола! — деди титраб-қақшаб,— Фуломжон ака, хўп денг. Ҳозир боланинг нима кераги бор, олдириб ташлайман.

— Зайнаб, ўз болангни ўзинг ўлдирмоқчимисан!

Ялиниб-ёлворишлар, кўз ёшлардан сўнг хотини туғишга рози бўлди.

Ҳатто командировкадан тасодифан эртарақ қайтиб келганида хасалхонага ётмоқчи бўлиб турган ҳам экан!

Ана шу тариқа ойлар ўтди. Фарзанд ҳам кўришди. Бу — бир-бирларини яна ҳам маҳкамроқ боғлар деб ўйлаган эди, Фуломжон. Йўқ, аксинча бўлиб чиқди. Кейинги пайтда бола Зайнабнинг эсига келмас, нуқул бойлик ҳақида гапирадиган бўлиб қолди. Бунини эшитиб Фуломжон ич-ичидан ўкинарди. Наҳот, бахт шу арзимаган нарсадангина иборат бўлса, деб азоб чекар ва уни бу йўлдан қайтаришга уринарди. Аммо фойдасиз эди. Тушунтиришлари, ялиниб-ёлворишлари бугунгидек жанжал билан тугарди.

Нима қилишга Фуломжон ҳайрон. Боши қотган эди.

... Фуломжон эрталаб турганда столдаги хат-

га кўзи тушди. «Гастролга кетяпман. Икки кундан кейин қайтаман, Зайнаб».

Ғулумжон хатни ғижимлаб бурчакка улоқтирди.

Кеча кечқурунги электр чойнакдаги суени қайнатиб наридан-бери нонушта қилди, ўғлининг сутини ичириб, кийинтирди. Эшикни беркитиб, йўл-йўлакай уни яслига қўйиб, редакцияга кириши билан муҳаррир чақиртирди.

Муҳаррир Мусахонов кўзлари қисиқ, тўладан келган, сочларига битта-иккита оқ оралаган, эллик-эллик беш ёшига қарамай, чаққон киши. Ғулумжон кирганда у, чўққи соқол, қорачадан келган бир киши билан гаплашиб ўтирарди.

— Э, келинг, Ғулумжон, мана Сойиб акангиз билан танишинг.

Чўққи соқолли киши Ғулумжон билан сўрашиб, диванга ўтиб ўтирди.

— Ғулумжон, гап бундай,— Мусахонов станнинг остидаги сув билан томоғини ҳўллаган бўлди,— бу киши олис қишлоқдан. Илтмос билан келибдилар, кадр сўраб. Районда «Чорвадор» деган газета ташкил қилинаётган экан. Студентлигингиздаги орзу-умидларингиз ёдимга тушиб, сизни чақиртирдим. Нима дейсиз? Ҳа, Зайнабхон тўғрисида ҳам гаплашдик. Район маданият уйида раққосалар тўгараги бор экан. Раҳбарлик қилаверадилар.

Сойиб ака анча дилкаш киши экан. Ғулумжонга қишлоқ тўғрисида кўпгина қизиқ нарсаларни гапириб берди. Кетатуриб шу яқин орада бирров бориб келишини илтмос қилди.

Ғулумжон бу гапни Зайнабга қандай айтишни ўйлаб юрди.

Учинчи куни ишдан барвақт чиқди, ўғлини яслидан олиб уйга келди. Эшик очиқ. Демак Зайнаб келибди. Ҳовлиқиб ичкарига кирди. Зайнаб орқаси ўгириқлик диванда ниманидир санаб ўтирибди. Фуломжонни сезмади ҳам. Фуломжон Тўлқинни каравотга ётқизиб, секин тепасига борди: бир даста ғижимланган элликталик, ўнталиклар.

— Зайнаб... бу нима?

Зайнаб чўчиб бошини кўтарди, кўзларини катта-катта очиб, бир лаҳза эрига қараб қолди. Кейин тўсатдан шарақлаб кулди. Қўлидаги ғижимланган пулларни итқитиб, сумкасида папирос олиб тутатди. Фуломжон унинг бир оз кайфи борлигини сизди.

— Мунча тикиласиз, — у оёғини чалиштириб диванга ўрнашиброқ ўтирди, — чекканимга ажабланяпсизми? Бунақа қараманг. Ма...да... ниятсизлик бўлади.

— Маданият чекиш, ё лаб-тирноқни бўяшми?

— Эй, қўйинг... буфетда яримта вино турибди. Очинг. Қиттай, қиттай қилайлик... Вой анави...

— Йўқот! — Фуломжон ўзини тутолмади. Пулларни олиб оёқ остига ташлади.

Орага қаттиқ бўрон олдидан бўладиган шум жимликка ўхшаган сукунат чўкди. Зайнаб ўрnidан туриб ичкарига кириб кетди. Алланима тарақлаб полга тушди. Хиёл ўтмай қўлида чамадон билан Зайнаб кўринди.

— Кечиринг, Фуломжон ака, биз ортиқ бирга туролмаймиз, — деди у титраб.

— Сабаб?

— Биласизми... Мен сиз билан туролмайман.

У Фуломжонга тик қаради. Тик, ҳатто қизармади ҳам.

— Тўлқин-чи!.. Наҳот болани тирик етим қилмоқчисан?

— Бола?! — Зайнаб боласи борлигини биринчи марта эшитаётгандек ажабланиб кифтини учирди, — менга эмас, сизга керак у.

Шундан кейин Зайнаб қўл чўзди, йўқ, у эмас, Ғуломжон қўл узатди, тўхтатмқчи, алланималарни тушунтирмоқчи, бола ҳурмати ялиниб-ёлвормоқчи бўлди, аммо қўли ҳавода муаллақ қолди. Эшикнинг тарақлаб ёпилишидан ўзига келди. Хўрланган муҳаббатини кўзларидан тирқираб келган ёш билан юеди, ҳа, бутунлай ювди!

Фожиадан беҳабар мириқиб ухлаб ётган Тўлқиннинг тепасига келиб узоқ қараб қолди. «Ҳали ёшга ҳам тўлгани йўқ. Она меҳрига тўймайдиган пайти», хаёлидан ўтказди у. Юраги увишди. Очилиб қолган биқинини авайлаб ёпиб қўйди.

Орадан ҳафта ўтди.

Бир куни Ғуломжонни тассидифан яслига чақириб қолишди. Мураббия Тўлқиннинг кечаси иситмалаб чиққанини, эрта билан касалхонага район врачлари билан ясли мудираси олиб кетганлигини айтди.

— Хавотир олманг, шамоллаган бўлса керак, — деди мураббия Ғуломжоннинг докадек оқариб кетган юзини кўриб, — ҳали борган эдим: врач икки-уч кун онаси келиб турсин, деган эди.

Ғуломжон нима қиларини билмай, тўппа-тўғри театрга борди.

— Бўшатганимизга уч кун бўлди, — театр бош балетмейстери Ғуломжонга тушунтира бошлади. — Айб ўзида. Кўп огоҳлантирдик, бўлма-

ди. Енгил ҳаётга учди. Қолхозма-колхоз юра-диган яллачиларга қўшилиб олди. Яқинда спектаклни ташлаб Янгийўлдаги аллақайси колхоз раиси суннат тўйи қилаётган экан, ўшанга кетиб қолибди. Уят!

— Кечирасиз,— Фуломжон унинг гапини бўлди,— қаердан топсам бўлади, айтолмайсизми? Боласи касал, оғир, жуда зарур эди менга?

Балетмейстер кўзойнагининг устидан Фуломжонга бир қараб олгач, елкасини қисди.

— Билмадим. Яна отарчиларга қўшилиб тўйма-тўй юргандир.

Фуломжоннинг кўз олди қоронғилашди. Қулоғи тинди. Узоқ ётиб, юришни янги ўрнаётган кишидек гандираклаб ташқарига чиқди.

Шуурсиз, кўнгилсиз бир ҳис билан катта кўчага ўтиб касалхонага кетаётган эди, муюлишда кимдир чақирди. Фуломжон эшитмади. Бояги чақирган аёл йўлни кесиб, унинг олдидан чиқди.

— Фуломжон ака!

Фуломжон тўхтади. Аввалига танимади. Тўғриси, ёшдан хиралашган кўзларини унга узоқ тикди-ю, қаршида қора бир нуқта кўрди, холос. Фақат анчадан кейин зўрға таниди.

— Яхшимисиз, Ҳалимахон. Тўлқинни бирга олиб боришган экансиз, қалай?

— Дуруст. Уша ердан келяпман. Бир-икки ҳафта онаси бориб турса яхши бўларди.

— Айтинг-чи, мен... турсам бўлмасмикин?

— Ишингиз-чи?

Фуломжон индамади.

— Кўп эмас, бир ҳафта жавоб олсалар бўлади, Зайнабхон. Кечқурун бир айтиб кўрринг.

— Мен уни кўролмасам керак, балки бутунлай... — Фуломжон титроқ қўллари билан папирос тутатди.

— Нега?

— Ажрашдик. Тўғрироғи, у...

Ҳалима кўзларини катта-катта очиб унга қараб қолди.

— Кечиринг, билмапман. Мен... жоним билан ўзим турардим-у, — Ҳалима ниҳоят ўзига келиб орадаги жимликни бузди, — курортга путёвка олиб қўймаганимда, балки...

— Раҳмат, Ҳалимахон.

— Курортдан қайтиб қишлоққа ишга кетмоқчи эдим. Шу...

— Оқ йўл, синглим.

Фуломжон то тушгача касалхонага икки марта келиб кетди.

Тушдан кейин кабинетига кирди-ю, ҳатто, шляпасини ечмай, эртаги сонга кетадиган бир-икки материални кўрган бўлди. Кўнгли ғаш, хаёлига минг турли ваҳималар келди, иш тугамасданоқ яна касалхонага югурди.

Навбатчи аёл эрталабдан бери тиним билмай уч-тўрт келиб ҳар гал алланечук бўлиб кетган бу йигитга ачиниб ўтирган эканми, узоқдан кўзи тушиши билан имлаб чақирди.

— Ўғлингиз анча яхши, хавотир олмасангиз ҳам бўлади. Айтганча, онаси ҳам келди. Шу ерда. Бемалол кетаверинг сиз.

— Онаси?!

Фуломжон қувончдан деворга ҳолсиз суянди. Ҳозир у Зайнабнинг бутун гуноҳларини кечиршига ҳам тайёр эди!

— Доктор, бир минутга. Мумкинми кириб чиқсам. Фақат эшикдан қарайман, холос.

Доктор ўйланиб турди, кейин ташқарига бошлаб чиқиб тўғридаги деразани кўрсатди.

— Ўша ердан қаранг. Лекин гапга тутманг, хўпми?

Ғуломжон ҳаяжон билан деразанинг олдига келиб, оёқ учида кўтарилиб, аранг ичкарига қаради: оқ халат кийиб, бошини бир парча дока билан танғиб олган аёл Тўлқинни бағрига маҳкам босган ҳолда оҳиста уйнинг у бошидан-бу бошига юриб ухлатарди. Ғуломжон аёлни дерезага яқинроқ келганида таниди.

— Ҳалима?! — ажабланиб пичирлаб юборди у, — демак... қолибди-да!

Орадан бир ой ўтгач Тўлқин касалхонадан чиқди.

— Мана, отпускани ҳам касалхонада ўтказдингиз, — Ғуломжон қишлоққа жўнаётган Ҳалимани вокзалга кузатгани чиқди. — Раҳмат, синглим.

— Тўлқинга ўрганиб қолган эканман... Илтимос, иложи бўлса расмини юборсангиз, хўпми?

— Расмини эмас, ўзини олиб борсам-чи? Ҳалима ялт этиб унга қаради.

— Кеча хат олдим. Сиз кетаётган райондаги газетага таклиф қилишган эди. Масъул секретари Сойиб ака ёзибди. Ўзим ҳам яқин орада бориб қолсам керак. Мабодо иш-пиш билан олдига кириб қолсангиз, мenden салом айтинг.

— Хўп. Мен чиқай.

Поезд кетма-кет қаттиқ қичқирди-ю, жила бошлади. Ғуломжон қўл силкитиб платформадан анча ергача борди. Сўнгги вагон кўздан ғойиб

бўлиши билан ширин бир нарсасини йўқотган кишидек хўрсиниб юборди.

... Орадан уч ой ўтди.

Ғулумжон Тўлқин билан кўчиб келган куни эртаси Ҳалимани кўргани борди. Пунктдан ҳам, уйдан ҳам тополмади. Тоғлик чекка бир қишлоққа чиқиб кетган экан у. Шу бўлди-ю, редакциянинг ишига шўнғиб, қайтиб боролмади. Одатдагидек бир куни ишдан чиқиб редакцияда қилинган ишлардан мамнун ҳолда уйга қайтиб келаётган эди, узоқдан деразасидаги чироққа кўзи тушиб, ажабланди, қадамини тезлатди. Етиб келиб секин ойнадан қаради: Ҳалима! Негадир юраги гупиллаб уриб кетди. Энтикди. Бир дам ариқ бўйидаги толга суяниб туриб қолди. Кейин аранг ўзига келди-ю, ҳовлига кирди. Эшик зулфини ушлаб яна алламаҳалгача туриб қолди. У ёқ-бу ёгини тўғрилаб эшикни очди. Тўрдаги каравотда Тўлқин пишиллаб ухлаб ётибди, Ҳалима Тўлқиннинг жингалак сочларини силаб хаёлга толган ҳолда ўтирарди. Ғулумжонни сезмади. «Қандай ажойибсан, меҳрибонсан» пичирлади Ғулумжон, кейин ўзини тутолмай «Ҳалима!» деб юборди.

Ҳалима чўчиб Тўлқиннинг бошидан қўлини тортиб олди, ўрнидан турди. Билинар-билимас қизарди.

Ҳалима қишлоқда қурилаётган янги касалхона тўғрисида, Ғулумжон редакция ишлари ҳақида анчагача тўлиб-тошиб гаплашиб ўтиришди. Ҳалима бирдан соатига қараб шошиб ўрнидан турди. Ғулумжон Тўлқинни уй эгасига топшириб, Ҳалимани кузатгани чиқди. Ҳар иккови ёнма-ён жим, сўзсиз, ҳали ўзларига ҳам маълум бўлмаган аллақандай илиқ бир ҳис билан боришарди.

— Тезроқ юрайлик, биров эшик олдида кутиб турибди шекилли,— деди Ҳалима фонарь ёруғида қорайиб турган кишини кўрсатиб.

— Оббо, Ҳалима қизим-эй, сени қишлоқ-пишлоққа кетганмикинсан деб юрагим такапука бўлиб турган эди,— бояги киши Ҳалимани узоқдан таниб гапириб кела бошлади, — юр, тезроқ юр, қизим.

Ғуломжон унинг овозидан дарров тапиди.

— Ҳа, Сойиб ака, тинчликми?

— Э, Ғуломжон, сизмисиз, ҳа-ҳа, тинчлик. Шу... янгангиз... ҳалиги, яна битта ўғил кўрадиган бўлиб турибмиз.

— Шундоғ денг, табриклаймиз, табриклаймиз.

— Раҳмат, Ғуломжон, раҳмат.

— Сойиб ака, Хадича холани чақира қолмапсиз-да. Ахир у пирга қўл берган доя-ку, — Ҳалима кулди, — бир оз турасиз энди. Убуни олиб чиқай.

Ҳалима шошиб ичкарига кириб кетди.

— Шундай, Ғуломжон ука,— деди чуқур уҳ тортиб Сойиб ака,— доя воқисига ўн йил бўлди. Аёлимизнинг кўзи ёрийдиган бўлиб қолди. Ярим кеча денг. Дард ҳам вақт билан ҳисоблашмас экан. Қампирларнинг сўзига кириб дастурхончини чақира қолдим. Тонгга яқин уйдан боланинг ўлигини кўтариб чиқди. Шу-шу дастурхончи зотига нафратим зўр. Кўрсам тепа сочим тикка бўлади.

Ҳалима сўмқасини олиб чиқди. Ғуломжон улар билан хўшлашди. Ярим йўлда уйига қараб бурилди. Уйига келиб ечиниб ётди. Бироқ негадир хаёли қочди. Тонгга яқин кўзи илинибди. Қўшни ҳовлидаги бедананинг чўчиб сайрашидан уйғониб кетди-ю, ўрнидан туриб кўча-

га чиқди. Оқариб қолган қир этагида алланарса қорайиб кўринди. Негадир хаёлига бирдан Ҳалима келди. Югурди. Нега? Ўзи ҳам билмайди. У янглишмаган эди. Ҳалима сумкасининг тасмасини елкасидан ўтказиб олган, эланг-қаранг кўзга илиниб келаётган далаларга бир оз энтиккан ҳолда тикилиб келарди. Фуломжон узоқдан қўл силтаб чақирди. Ҳалима тўхтади. Фуломжоннинг ёш боладек ҳаллослаб, югуриб келаётганини кўриб жуда-жуда мамнун жилмайиб қўйди.

— Хўш, қалай? — Фуломжон унинг қўлларини маҳкам ушлаб олди.

— Яхши, Фуломжон ака.

— Ўғилми? Қизми?

— Ўғил...

Улар анча ергача жим кетди. Ҳалима ҳамон энтикиб, ҳаяжонланиб тонг юзига юзларини ишқаб ажиб манзара кашф этган адирларга, қирларга тикилар, лаззатли чарчоқдан бир оз гандираклаб борарди. Уйқусизликдан кўзлари киртайиб, юзи сарғайган. Юмшоқ шабада тўзиган сочларини юз-кўзларига туширарди. Тонг билан баробар туғилган гўдакнинг тақдири учун курашган бу қизга нисбатан Фуломжоннинг юрагида ширин бир туйғу пайдо бўлган эди. Унинг сочларидан силаб, эркалатгиси келарди...

II

Қора кўзойнак таққан похол шляпани, бўйи ўртадан тикроқ йигит, ингичка бармоқлари билан эшикни қия очди-да, ёноқлари бўртган, қонсиз, чўзинчоқ юзини ичкарига суқиб:

— Ижозатми? — деб сўради илжайиб.

Почаси тор кўк шими билан шахмат нусха жигар ранг кўйлагидан «шаҳарлик бўлса керак» деб қўйди секретарь қиз.

— Ҳм... менга муҳаррир керак эди.

— Фуломжон ака бандлар. Саҳифа ўқияптилар.

— Да? — йигит тўғридаги эшикка қараб ўйланиб қолди. Ёнидан блокнот чиқарди, бир бетини йиртиб алланималарни тез-тез ёзди-да, икки буклаб узатди.— Хизмат бўлмаса шуни олиб кириб берсангиз.

Секретарь столда қалашиб ётган хатларни ва машинкадан янги чиққан қоғозларни йиғиштириб кириб кетди. Зум ўтмай қайтиб чиқиб, йигитни ичкари таклиф қилди.

Столга кўкрак тираб, олдидаги саҳифани қунт билан ўқиб ўтирган муҳаррир, йигитнинг саломига бошини кўтармай алик олди, «ўтиринг» деди. Йигит эшик олдидаги стулга омонатгина ўтириб, ер остидан Фуломжонга қаради. Оқ оралаган сочларига, пешонасидаги қават-қават ажинларга разм солди. «Қариб қолибди» дея хаёлидан ўтказди у.

Муҳаррир саҳифага қўл қўйиб стулнинг суянчиғига оҳиста ташланди.

— Эшитаман... Хизмат?

— Ҳм... хизмат эмас, бир илтимос билан, — йигит қия қолган эшикни зичлаб ёпди-да, жойига келиб ўрнашиброқ ўтирди.— Устимдан ноҳақ шикоят тушибди.

Муҳаррир боя секретарь берган қоғозчага кўз ташлади: «Марат Нурий».

Эслади: бундан уч-тўрт ҳафта бурун «Ғалаба» колхозидан бир йигит «Томоша» деган хабар ташлаб кетган эди. Аниқланишича, ўтган ёз

сочи елкасига тушадиган шаҳарлик бир олифта йигит колхоз саҳнаси учун асар ёзиб бераман, деб қалам ҳақини ундириб кетган-у, қорасини кўрсатмаган. Ниҳоят, партия ташкилоти ходимларининг аралашуви билан ўша ёзувчи шу ерда, колхоз ҳисобига яшаб раққссалар ҳаётидан уч пардали бир нарса ёзиб берган.

— Мулла ака, ўқидик,— деди куйиниб хабар келтирган йигит,— томоша эмас, бир балони ёзган. Тушуниб бўлмайди. Аф-бағини тўғрилаб эпақага келтириб бер, десак, кўнмади. «Сенлар бунақа томошага юз йилдан кейин тушунасан» дейди-я.

Ғуломжон аниқлаш учун газетанинг масъул секретари Сойиб акани «Ғалаба» колхозига юборди. Сойиб ака воқияни атрофлича ўрганиб «Томошада томоша» деган фельетон ёзиб келганди.

Йигит юзини буриштириб парвосизгина тушунтира бошлади:

— Асарни қайта ишлаб келувдим. Масалангни газетага берганмиз, деб қабул қилишмади.

— Демак, ҳаммаси аниқ.

— Тўғри... лекин бошқа гап бор.

— Яъни.

— Хи... Сиз мени танимадингиз чоғи?

— Йўқ, жуда яхши танияпман, — деди Ғуломжон совуққина.

Марат лабини тишлаб ўйланиб қолди. Ғуломжон унинг йилтироқ, совуқ кўзларига тикилиб негадир кўнглини хира қиладиган гап кутди.

Ниҳоят, Марат истехзоли жилмайиб, олдинга хиёл энгашди.

— Бола масаласи.— Марат Ғуломжонга синовчан назар ташлаб давом этди, — Тўлқин... ҳақида гапиряпман.

— Тўлқин?!

— Ҳа, биз Зайнабхон билан...

Ғуломжоннинг қошлари чимирилди, юзи билинар-билинемас оқарди, қалин лаблари, бармоқлари титраб кетди-ю, ўзини босди. Олдидаги қоғозни беихтиёр ғижимлаб бурчакка улоқтирди.

— Фельетонга бунинг нима дахли бор?

— Албатта, ҳеч дахли йўқ... Лекин,— Марат Ғуломжоннинг авзойини кўриб айтмоқчи бўлган гапларини унутаёзди.— Фельетон босилмаса, бу сизнинг хоҳишингизга боғлиқ... Менинг ҳеч даъвоим йўқ.

— Даъво?! Тушунолмаяман.

— Хабарингиз бўлса, Зайнабхон сиздан ажралишгандан сўнг менга турмушга чиққан. Хоним болани қайтариб олиш тараддудида. Ҳар ҳолда она у. Биламан, Тўлқин сиз ва рафиқангиз учун азиз. Менга қолса сизларда тургани яхши, албатта. Лекин.

Ғуломжоннинг тоқати-тоқ бўлди.

— Хўш, мақсадингиз?

— Шу фельетон босилмаса-ю, ёпиғлик қозон ёпиғлигича қолаверса, Зайнабхонни кўндирсам, бола сизда қолса.

— Кечирасиз, ҳаммаси аниқ, гапни тугатсак ҳам бўлади. Фельетонни эртага ўқишингиз мумкин,— Ғуломжон гапни чўрт кесиб ўрнидан турди. Йигит бир нарса демоқчи бўлиб, оғиз очди. Бироқ Ғуломжонни столдаги қоғазларни жаҳл билан йиғиштираётганини кўриб секин чиқиб кетди.

... Ғуломжон ташқарига чиқди. Илиқ шабада юз-кўзига урилиши билан енгиллашгандай ҳис қилди. Аммо боши ҳозир бозордан чиққан кишиникидай ғувуллаб кетди, кўз олди қорон-

ғилашди. Муштлири ўз-ўзидан сиқилиб, юрагининг уриши борган сари қадами билан мослашиб борарди. «Сурбет», деди тишларини ғичирлатиб у.

Қуёш қир этагига бота бошлаган пайт. Кўча кам қатнов, жим. Подадан қайтаётган қўйларнинг чўзиб-чўзиб маъраши, гузарда колхоз радиоузелидан берилаётган аллақандай ҳазин куй, асов анҳорнинг ёқимсиз шовиллаши қулоққа чалинади. Хув, кўча бошида икки-уч бола шохлари атрофга тарвақайлаган қари телни каллакляпти. Кечки чойхўрларни кутиш тараддудида ярим чекилган папиросини қулоғига қистириб олган пакана, чувак соқолига бир-икки оқ оралаган самоварчи почасини шимариб супа атрофига ҳафсала билан сув сепяпти.

Фуломжон анҳор бўйидаги чорпояга ўтириб, чой чақирди. Босиб икки-уч пиёла ичди. Бир оздан сўнг почтахонага кирди. Ҳалимадан хат бор экан. Кўчага чиқиб конвертни очди.

«Салом, Фуломжон ака!

Кеча мактубингизни олдим. Ўқидим. Тўғриси, бир оз кўнглим бузилди. Қани шу топда қуш бўлиб учсам-у ёнингизда бўлсам. Тўлқинимни, Жамиламни соғиндим. Жуда ҳам.

Бугун атай ҳеч қаерга бормадим. Палатада қолдим. Сизга айтадиган гапим шу қадар кўпки, қай бирини ёзишга ҳайронман.

Бир ҳафтача бўлди. Кечқурун денгиз бўйида сайр қилиб юриб, Зайнабни учратиб қолдим. Кўришдик. Анчагина гаплашдик ҳам. Гап орасизда Марат Нурий деган аллақандай ёзувчига (ўлай агар танисам) текканини ва ёнимдаги санаторийда дам олаётганини билдим. Тўлқинни сўради. Бу йил ўқишга борганини айтдим.

Сумкамдан суратини олиб кўрсатдим. У суратга узоқ тикилиб тўсатдан ҳўнграб юборди.

— Боламни қайтариб олсам, нима дейсиз, — деди у маъюс, — ахир ундан бўлак ҳеч кимим йўқ мени. Ахир... мен онаман.

Палатага келиб ўзимни таппа каравотга ташладим. Йиғладим. Тўйиб-тўйиб йиғладим. Тўғри, она. Лекин, ҳали ёшига ҳам тўлмаган болани шафқатсизлик билан ташлаб кетган ва етти йилда бир эсга олмаган киши фарзанди борлигини энди билибдими?! Унда оналик туйғуси нима қилади?!

Сиз бу хатни олганингизда мен аллақачон йўлда бўламан. Зайнаб ҳам мен билан бирга кетаёғир».

Ғуломжон машина овозидан чўчиб бошини кўтарди. Боятдан бери кўчанинг ўртасида турганини энди пайқади. Четга ўтди. Хатни чўнтагига солиб, шуурсиз одимлади, вужудини қамраб олган оғир, кўнгилсиз бир ҳис билан уйга келди.

Оёқ учида хонага кирди. Қизининг қўйнидан қўғирчоғини олди-да, бошини тўғрилаб қўйди. Ўғлининг тепасида узоқ туриб қолди.

Оғалик меҳри жўшиб ўпмоқчи бўлди, энгашди, аммо шу топ юрагини ханжардек тилиб ўтган аллақандай товуш қулоқларида жонлангандек бўлди. «Зайнабхон болани қайтариб олиш тараддудида». Ғуломжон электр токи теккандек сапчиб ўрнидан турди. Сочларини чангаллаб уйнинг у бошидан бу бошига юра бошлади. Наҳот... Йўқ-йўқ. Бунинг ҳаммасини келажакда Тўлқиннинг ўзи ҳал қилади. Ҳа, ўзи ҳал қилади. Ғуломжон секин ўғлини кўтариб олиб бағрига босди. Юз-кўзларидан ўпди.

Само аста бўзарди. Кўк бетига сочилган юлдузлар кул босган чўғдек кўз юмди. Тонг ели қанот ёзди. Девор оша чўзиб хўроз қичқириб юборди. Кўча бошида араванинг ғижирлагани эшитилди.

Почтальон шошиб қутига газета ташлаб ўтди.

Ғулумжон қутидан газетани олиб, фельетонга кўз югуртириб чиқди-да, хотиржам бўлди. Кейин ўглини уйғотгани аста хонага кириб кетди.

Ғулумжон Тўлқин билан вокзалга кириб келганда поезд узоқ йўлдан ҳоригандек қаттиқ бир қичқирди-ю, таққа тўхтади. Перрондагилар дув этиб вагонларга ёпирилишди. Қий-чув; бир-бирини қутлаган қувончли овозлар... Ғулумжон Тўлқинни маҳкам ушлаб, одамларни ёриб ўта бошлади.

— Тўлқин!

— Ойи!!

Ғулумжон ҳаяжон ичида туриб қолди. Кўзлари беихтиёр атрофга жовдиради. Юрагининг аллақарига илиққина теккан бу майин товушдан вужуди ширин титради. Тўлқин унинг қўлидан чиқиб тўғрида уларга қараб чопиб келаётган Ҳалимага отилди. Ғулумжон унга қараб икки-уч қадам ташлади-ю, Ҳалиманинг орқасидаги Зайнабни, қўлидаги газетани Зайнабга кўрсатиб келаётган Маратни кўриб тўхтади. Ғулумжон Зайнабни аранг таниди: озиб кетибди, қалин суртилган упа-элик ҳам юзидаги қават-қават ажинларни яшира олмапти. Фақат, кўзлари ўзгармапти холос. Илгаригидек ялтироқ

қарашлари совуқ. Зайнаб жиғибийрон бўлаётган эрига ҳам, атрофдагиларга ҳам қарамас, Ҳалима билан Тўлқиндан кўз узмасди.

Тўлқин Ҳалиманинг қучоғидан бўшаши билан Зайнаб титроқ қўлларини унга чўзди.

— Тўлқин, ўғлим!

Тўлқин кўзларини жовдиратиб бир Ғуломжонга, бир Ҳалимага қараб жилмайди-да, Зайнабга яқинлашди.

— Нима дейсиз, хола?

— «Хола?!» — пичирлади Зайнаб, қўллари ҳолсиз ёнига тушди. Ранги қув ўчиб, гўё кўзларининг нури ҳам сўнгандай, турган ерида туриб қолди.

Тўлқин бир қўли билан Ҳалимани, бир қўли билан Ғуломжонни маҳкам ушлаб олган эди. У нималарнидир тўлиб-тошиб, эркаланиб гапириб борар, йўл-йўлакай отасини қўйиб юбориб, Ҳалимани маҳкам қучоқлаб олди. У чексиз бахтиёр эди. Буни Зайнаб тушунди. Бефойда, беқарор ўтган ёшлигига ачинди. «Қани энди шуларнинг ҳаммаси тушим бўлса» дея кўзларини юмди. Бироқ ҳақиқат эканлигига ишонган сари ўпкаси тўлиб борарди. Перрондагилар сийраклашиб қолди. Тўлқин, Ҳалима, Ғуломжонлар одамлар орасига шўнғиб кўздан ғойиб бўлгунча, Зайнаб уларнинг кетидан ҳушсиз қараб қолди.

ТУТАШ ҚАЛЪЛАР

Фонус ушлаган проводник лип этиб ўтиб кетди. Хаёлим қочди. Йўлакка чиқдим.

Поезд бир станцияда икки-уч минут тўхтаб қолди. Проводник шоша тушиб кетди. Пастдан

гала-говур, аллакимнинг «эҳтиёт бўл» деб қичқиргани эшитилди. Поезд яна шарақлаб силкинди.

Чекиб бўлиб купега кирмоқчи эдим, докага ўралган баҳайбат бир нарсанинг йўлакда гандираклаб келаётганини кўриб беихтиёр орқага қалқиб кетдим. Ҳушимдан кетаёзим. «Дод» деб юборишимга оз қолди. Ёнимдаги қизил кофтали қизга кўзим тушиб, хийла ўзимга келдим. Қиз икки-уч қадам нарида, ой ёруғи тушиб турган ерда тўхтади. Ҳамроҳи—юз-кўзи, кўкраги — ярим белигача дока билан ўралган баланд бўйли киши қизнинг акаси, ё бирон... Қиз унинг белидан маҳкам ушлаган. Кўз ёшини тиемайди. Назаримда, қўлини сал бўшатса баҳайбат гавда устига йиқилиб, мажақлаб ташлайдигандай. Шу аснода проводник нимдошгина кўрпача топиб келиб қолди-ю, йўлакка тўшай бошлади.

— Хафа бўлма, ўғлим, бўш жойимиз йўқ.

Бориб ўрнимни таклиф қилган эдим, қиз миннатдорчилик билдирди, йигитни етаклаб кетимдан купега кирди. Уни авайлаб ётқизди. Бошини қўлларининг орасига олди. Тўлиб турган экан, пиқиллаб йиғлаб юборди.

— Юлдуз, қўй, йиғлама... — дока орасидан заиф товуш эшитилди,— бўлар иш бўлди, қўй.

— Тушимми, ўнгимми бу... — қиз кофтасининг енги билан кўзини артиб менга қаради.— Тўсатдан шунақа бўлса...

— Нима гап, синглим? — ўзимни анча тутиб олиб қаршисига чўккаладим.

— Кинодан чиқиб... ўйласам юрагим орқамга тортиб кетади... чиқиб келаётсак, олисда бир нарса лопиллаб ёняпти. Салим акам югу-

риб кетдилар. Кетларидан чопдим. Динамит сақланидиган омбор олдида икки бочка бензин турарди. Биттаси тешилиб ярим бўйра ерга оқибди, ўша ёняпти. Ўт қаердан тушган, билмадим. Битта-яримта ўткинчи билмай папирс ташлаганми. Ўт бочкага, ундан омборга ўтса, икки юз киши, уф... тилим бормайди айтгани. Салим акам бора ўзларини ўтга отдилар. Етиб келсам ўт ўчган. Ўзлари ҳушсиз ётибдила. Бирпасда одам тўпланди. Қий-чув.

Уззукун латифа айтиб жағи толган мухбир шов-шувдан уйғониб, юқори полкада қизнинг гапларини эшитиб ётган эканми, уйқусираб қалам, дафтар қидириб қолди.

— Кечирасиз, қаердансизлар? Қон қидирувчи экспедицияданмасми?

— Ҳа.

— Яшанг, йигит, қойилман. Газетбоп қаҳрамонлик кўрсатибсиз. Исм-фамилиянгиз?

— Мен... ном чиқариш учун қилганим йўқ буни, — деди йигит тишларини ғижирлатиб, оҳишта инграб қўйди.

Мухбирнинг дами ичига тушиб кетди. Орага хунук жимлик чўкди. Эшик олдида қўл қовуштириб турган проводник мухбирга олайиб чиқиб кетди.

— Юлдуз, ёнимда харита бор. Ол, — пичирлади йигит хийла жим қолиб.

Қиз унинг чўнтагидан икки-уч ерга қорамой сачраган тўрт буклоғли харитани олди.

— Ўшанда... қара. Қизил нуқталарни. Топдингми? Айт, ўша ерларни қайта текширишсин. Бу белгилар уларда йўқ. Харитани етказиб бер. Эрталаб бошлашади. Шу яқин станцияда тушиб қол. Ўтинаман.

Юлдуз бир нима денг дегандай менга жовдиради. Йигитни ҳадеб безовталанишидан чўчиб врачлигимни, етишим билан уни ўз қўлим билан касалхонага ётқизишимни айтиб қизни тинчитдим.

Йигит дока орасидан панжаларини чиқариб секин қизнинг қўлларини олди. Хайрлашди. Билинар-билимас хўрсинди.

Юлдуз купедан чиқиб кетди.

...Орадан икки-уч ой ўтди. Бир куни навбатчиликдан бўшаб касалхонадан энди чиққан эдим, кўчанинг нариги юзида аллаким қўл силкиб чақирди. Йўлни кесиб ўтдим. Яқин келганда танидим. Ўша хушчақчақ мухбир! Ўзимни тутолмай кулиб юбордим. Кўришиб, ҳолаҳвол сўрашдик. Қулгимнинг сабабини сўраган эди, тўғрисишни айтгани тилим бормай «латифаларингиз эсимга тушиб кетди» деб қўя қолдим. У қошларини чимириб бирпас жим қолди. Ёнидан папирос олиб тутатди-да, юзимга жиддий тикилиб:

— Йўқ, унга эмас, — деди маъюс, — била-сизми, ўша гапим эсимга тушса, иситмам чиқиб кетади.

Тушундим. Бечора ўшандан бери қаттиқ хижолат тортиб юрган, афтидан, бу ерга қайта келишидан мақсади ҳам йигит билан қизни учратиш узр сўраш эди.

Ёнма-ён жим кетдик.

Назаримда, қиз билан йигитнинг саргузаштини тезроқ билишни истарди.

— Шаҳарга яқинлашганимизда, мазмунни, проводник вокзалга машина чақиртирган бўлса керак, — эслай бошладим, — тез ёрдам маши-

наси кутиб турган экан. Йигитни вагондан тушираётсак Юлдуз турибди!

— Буни қаранг-а, ўшанда поезддан тушиб қолмаган экан-да!

— Ҳа. Биргалашиб Салимжонни касалхонага олиб бордик. Бечора йигит иситмаси зўрайиб нари бориб-бери келди. Йўқ, икки-уч кундан кейин пасайди-ю, ўзига келди.

— Хўш, Юлдуз-чи, келдими яна?

— Кўпинча ўзи ва Салимжоннинг ўртоқлари билан тез-тез келиб турди. Бир воқиа сира-сира эсимдан чиқмайди: Тунги навбатчиликдан чиқсам узоқда, касалхона деразаси олдида шарпа кўрингандай бўлди. Ажабланиб яқинроқ бордим, сочини чамбарак қилиб олган нозик бир қиз оёғининг учида туриб деразадан ичкарига мўралайди. Синчиклаб қарасам, ким денг, Юлдуз. Боришимни ҳам, орқага қайтишимни ҳам билолмай туриб қолдим. Кейин секин билдирмай орқага қайта қолдим.

Ниҳоят, Салимжоннинг юз-кўзидаги докаларни ечдик. Қанча ҳаракат қилсак ҳам бироқ дард ўзининг аёвсиз тамғасини босган эди. Қошларининг ўрнини эт олган, бечора бехос қараган кишининг юраги бир орзиқиб тушадиган аҳволда эди.

Чоштгоҳ пайт. Йўлакдан ўта туриб ойнадан беихтиёр ичкарига кўзим тушиб қоларми. Алланечук бўлиб кетдим. Салимжон кўзгунинг олдида туриб дам кўзгуга қарайди, дам қўлидаги аллакимнинг расмига!

Кечқурун иситмасини ўлчагани кирсам, нимадир ёзиб ўтирибди. Ёзиб бўлиб ёнидан яна расмни олди-да, жуда хомуш, йиғламсираб тикилиб қолди. Елкасидан қарадим, Юлдузнинг сурати. Юрагим эзилиб чиқиб кетдим. Эртасига

бош врач олдига кириб жавоб олиб чиқди. Хайр-лашгани кириб эдим, қўлимга бир хат тутиб Юлдузга бериб қўйишимни илтимос қилди. Пешинга қолмай жўнаб кетди.

Кечқурун Юлдуз келди. Хатни бердим. Нима ёзилганини билсам, балки бермасмидим. Юлдуз ўқиди-ю, кўзларини катта-катта очиб ранги оқариб кетди. Анчадан кейин «Салим ака» деб пичирлади. Кўзларига ёш келди. Бу товуш беихтиёр юрагининг қаъридан отилиб чиққан эди. Ерга тушиб кетган хатни олиб кўз югуртирдим-у, гандираклаб кетдим.

«Юлдуз, унут мени,— деб ёзибди Салимжон, — бошқа ерга ишга кетдим. Қидирма, қўй. Балки бутунлай учрашмасмиз. Шундай бўлгани яхши. Мени бирдам ўз ёнингда тасаввур қилиб кўр. Ҳаммасига тушунасан. Ногоҳ афтимга қараб чўчиб кетсанг, бир кун келиб ўкинсанг. Йўқ-йўқ, шундай бўлгани яхши. Бахтли бўл».

Кўзимдан тирқираб ёш чиқиб кетди. Ўз муҳаббатидан воз кечиш... Айтишга осон. Балки вужудини ўтга ташлаганда жони шу икки энлик хатни ёзгандагидек ачинмагандир!

Юлдуз ҳамон жим. Ҳозир ҳўнграб юборади деб турибман, йўқ, секин бошини кўтарди. Кўзларида ички бир ҳаяжон, умид ва ишонч... «Айтинг-чи, — деди у тўлқинланиб, — кишини нечта қалби бор? Битта. Демак, бир марта сева олади. Баъзилар ҳаётида учрашган бошқа одамга ҳам кўнгил қўйиб кетишинг ҳам мумкин, дейишади. Ишонмайман. Йўқ, ишонмайман! Ахир, мен унинг муҳаббати билан тирикман!..»

Кетди. Орқасидан қараб қолдим. У жадаллаб борар, негандир унинг шу бориши биринчи учрашувга шошаётган қизнинг кетишини эсла-

тарди. Тоғдан мўралаган тўлин ой унинг йўлини яна ҳам ёруғроқ ёритмоқчи бўлгандек юқориларди.

— Хайрият, — деди мухбир қувониб, — топади. Аллақачон топди деяверинг. Ахир, ҳар иккала қалбни ҳаётнинг ўзи пайвандлаб қўйибди-ку!

О Т А

Фани Султонов объектдан энди келиб кабинетга кирганди, эшик «ғийт» этиб очилди.

— Мумкинми?

— Марҳамат. Э, Самсоқ ота, келинг, сизни ҳам кўрар кун бор экан-а, — Султонов хурсанд бўлди, тутатмоқчи бўлиб турган папиросини ҳам қолдириб ўрнидан турди, кабинетнинг ўртасига бориб чол билан кўришди. Етаклаб сурп тортилган диванга ўтқазди-да, ўзи жойига ўтди.

— Сочингга оқ тушмай столга ёпишиб қолдинг, ўзим судралиб кўриб кетмасам... — Самсоқ ота соқолини тутамлаб қолди, қаттиқ ботмадимикин, деб ер остидан секин разм солди. Султонов қип-қизариб, қаншарини уқалар, ердан кўз узолмай ўтирарди. — Майли, омон бўл. Биламан, ишинг кўп, гинага ўрин йўқ. Болам, олдингга арз билан келувдим.

— Қулоғим сизда, отахон, — Султонов кўкрагини столга тираб энкайди.

— Шу... пенсани қайтиб олсаларинг.

- А?!

— Ҳа, қайтиб олсаларинг-у, ишласам.

Султонов тушунмади. «Бечора қийналиб қолибди-да, яккалик, уйда туролмаган. Ҳеч банда қариганда шу аҳволга тушмасин». Хаёлига

келган дастлабки фикр шу бўлди. Юзи жиддийлашди, чолга ачинди. Юраги увишди. Қўнглини кўтармоқчи бўлиб оғиз жуфтлади, бироқ илиқроқ сўз тополмади. Беихтиёр ичдан келган хўрсиниқни сездирмаслик учун бармоғи билан столни оҳиста чертиб қўйди. Самсоқ ота унинг хаёлидан кечган ўйни сезди, ичида пича оғринди-ю, лекин сиртига чиқармади.

— Балиқ сув-у, одам меҳнат билан экан. Мен сенга айтсам, бекорчиликдан бод-бод касалга чалиниб қоляпман. Белимда куч-қувватим бўла туриб ёнбошлаб ётишим инсофдан эмас. Бирор юмуш берсанг. Арзим шу.

— Оббо, отам тушмагур-эй, ҳа, бундоқ денг, — Султонов енгил тортди. Хаёлига кутилмаган фикр келди, шу фикр ўзига жуда маъқул тушиб, юзи ёришди.— Бўлди. Сизбоп иш бор. Бугундан эътиборан назоратчисиз. Ҳар битган ўйни аввал сиз кўрасиз, текширасиз. Маъқул топсангиз кейин комиссия чақирамиз. Хуллас, трестимизнинг кўз-қулоғисиз.— Самсоқ отанинг ўй-ланиб қолганини кўриб, шашти қайтди.— Хўш, ёқмадимми?

— Дабдурустдан шундоқ катта юмушни ишоняпсан, уддалай олмай юзингни шувит қилиб қўйсам. Назоратчиликни хат-саводли кишига топширсанг-у, мени Абдуманнопнинг бригадасига тиркаб қўя қолсанг. Ота касб — шuvoқчилигим маъқул.

— Майли, ота, хоҳишингиз шу бўлса, мен рози, — деди Султонов чолнинг раъйини қайтаролмай ва олдидаги тугмачани босди. Хаёл ўтмай эшик очилди. Ҳали юз-кўздан қизлик латофати кетмаган ёшгина аёл кирди.

— Нодирахон, Самсоқ отамни ишга қайтариб олиш ҳақида буйруқ тайёрласангиз.

Аёл Султоновга хўп, деди-ю, Самсоқ отанинг кўзига-кўзи тушиб билинар-билинемас қизарди. Ер тагидан чолга ўпкаланиб қараб қўйди. Ғалати бўлиб секин чиқиб кетди. Султонов отага савол назари билан қаради.

— Келиним бўлади...

— Шундайми?

— Ҳа.... шу вафот этган ўғлимнинг аёли, Ҳозир акасиникида. Ҳали келганимда йўқ экансан, пича гаплашиб ўлтирдик. Ниятимни билгач: «Отам деганман, беш кунингиз борми-йўқми, ишламанг» деб кўз ёши қилди. Муҳтожликдан ишга қайтмоқчи эмаслигимни тушунтираман, қани тушунса. Ўзи ҳам бу ерда вақтинча чоғи?

— Ҳа, секретарь касал бўлиб, икки-уч кун ишлаб турибди. Эртадан қурилишга чиқса керак.

— Умиридан барака топсин.

Султонов бир нарсага оғиз жуфтлади-ю, оқибатини ўйлаб қолди: «Самсоқ ота хабардормикин? Хабардор бўлмаса, қандай бўлар. Кўнгли яримта одам... Ҳар қанча оғир, ўнғайсиз бўлса ҳам ҳозир айтганим маъқул».

— Эшитишимга қараганда, Нодирахон унашиғлиқми.

— Хабарим бор, — деди Самсоқ ота ич-ичидан келган хурсандликни аранг қайтариб, — боламдай бўлиб қолган эмасми, маслаҳат солди, киши қўйган ҳам раҳматликнинг яқин ўртоғи, шу ўзимизнинг Абдуманноп экан. Увалижували бўлишсин.

Самсоқ ота ўрнидан турди.

— Мен борай, сени ҳам ишдан қўйдим.

Султонов отани эшиккача кузатиб қўйди.

Самсоқ ота қабулхонага чиққанда Нодира алланечук бўлиб ўтирарди. Қарагани юраги

дов бермади, тўлиқиб келган ўпкасини аранг босиб «хайр, бўтам», деди эшитилар-эшитилмас. Кўча томон илдам йўналган эди, Нодира тўхтатди. Қоғозга ўроғли алланарсани узата туриб: «Кечқурун бирров олдингизга кириб чиқадиган ишим бор», — деб ташқаригача узатиб қўйди.

Самсоқ ота кўчага чиқди. Ўзини хийла енгил ҳис қилди. Битта-битта одимлаб анҳор ёқасига қараб кетди. Яқинлашган сари қадами ўз-ўзидан секинлашиб борар, кўнгил уфқини қоплаган булут жалага айлангандек, оғир ҳислар туғени вужудини шу қадар эзиб борардики, синиқ, титроқ товуш билан беихтиёр «ўғлим» деб юборди. Ўзини дармонсиз сезиб, кўприкдан беригаги қўшқайрағоч тагига чўккалади. Ўғли шу анҳорга чўккан бир қизни қутқариб исбуд бўлганига беш йилча бўлиб қолди. Анҳор ўшанда қандай пишқириб шовиллаган бўлса, ҳозир ҳам шундай, фарзанд доғи каби пасаймайди, камаймайди.

Ўша куни ота шаҳар четидаги қурилишлардан бирида эди. Чоштгоҳ пайт. Бинонинг сўнгги қаватини пардозлаш ишлари қолган эди. Нодира тўсатдан дод солиб келди. Ота ҳушиңи йўқотиб қўйди, қўлидан газчўп тушиб, гандираклади. Икки-уч метр нарида андава тортаётган Абдуманноп ушлаб қоламан деб ўзини отди. Самсоқ ота унинг зарби билан деворга суяниб омон қолди. Абдуманноп пастга учиб кетди.

Абдуманноп етти ойча касалхонада ётди. Нодира эрининг вафотидан уч йил кейин отанинг розилиги билан акасиникига кўчиб кетди. Самсоқ отанинг ёлғиз қолганини кўрган Абдуманноп қўярда-қўймай отани уйига кўчириб келди.

Нодира қурилишда фишт терувчи бўлиб ишлай бошлади. Иш кўплигига қарамай, бояқиш

кунора отанинг кир-чиридан хабар олиб турди. Ота ҳам қаттиқ ўрганиб қолган эканми, кун ошса кўзи тўрт бўлиб эшикка қаради. Бир куни қурилиш олдидан ўта туриб Нодира билан Абдуманнопнинг гаплашиб турганини кўриб қолиб ҳам қувонди, ҳам қаттиқ ботди. Кейин юзини сидириб ташлаб бўлса ҳам ўзи Абдуманнопга оғиз очди. Абдуманноп қизариб ер чизди. «Ўзингиз биласиз, ота» деди секин. Кўнглига яқин бўлган бу икки ёшнинг бошини қовуштириш эзгу бир ниятга айланди-ю, юрагидаги доғини ҳам енггандай бўлди. Бироқ, бугунги аҳвол... Ота бўш кўнгиллилигидан ўзини койиди. Дардини енгиллаштириш учун бегуноҳ Нодирани оқларди: «Шу шўринг қургур ҳам, эрим ўлсин, ўртоғига чиқай деган умидда келин бўлгани йўқ-ку, ахир». Отанинг: «Ёшсан, уй-жой қил, ярим-та кўнгил билан яшаб бўлмайди», деб қилган панд-насихати билан шу иш бўлди. Ўшанда Нодира: «Отам деганман, биз билан турсангиз розиман» деди. Самсоқ ота меҳри жўшиб Нодирани бағрига босди, дув оққан кўз ёшларидан истиҳола қилмай: «Болам ўрнига боламсан, Абдуманноп ҳам ўғлим қатори» деб сўз берди.

Самсоқ ота келинига уй-жой қил, деб насихат қилганда ҳам, ҳатто, ўртада туриб нон ушатганда ҳам Нодира билан Абдуманнопни бирга кўргандек оғир, жуда оғир ботишини ҳис қилмаган эди. Ҳозир шу топда ҳар икковини бирдам кўз олдига келтирди-ю, юрагининг дол жойига ногоҳ игна санчилгандай бўлди. Вужуди зирқиради.

— Бировнинг кўнглидаги бахтни кўз ёши билан азага айлантиравериш инсоф-диёнатдан эмас,— деди яна ўзини койиб.— Ёш савил ҳам дув этиб келаверар экан, қарилик деб шуни айтадилар-да.

Дард асов дарёга ўхшайди, енгса қуритади, енгилса беозор, ювош жилғага айланади. Ҳозир Самсоқ отанинг қалбидаги оғир изтироб тўлқинлари мушоҳида ва иродаси олдида тобора енгилиб борар, ҳали ўзига маълум бўлмаган ҳаяжонлар, ўзганинг бахтидан кишида содир бўладиган мамнунлик ҳис-туйғуси билан кўнгли тўлиб, илдам ўрнидан турди. Нодирани «олдингизга кираман» деганини эслаб, орқасига қайтди-ю, қадам олиши ҳам енгиллашгандай бўлди. Бояги кўз ёшлари ўзига жуда эриш туюлди. Катта йўлдан ўта туриб беихтиёр чўнтагига қўл солди. Боя Нодира берган нарсани олиб очди. Дўппи. «Худди шунақа дўппини кечамикин, Абдуманнопнинг бошида кўрувдим. Икки нусха экан-да...» Отанинг кўнгли бўшаши. Намиққан кўзларини артди. Ўғлининг хотираси Нодиранинг, ҳамма-ҳамманинг дилида яшайди, ҳа. Шўх жилғалар унинг овозини, кишиларнинг кулгиси, шодиёнаси эса қалб уришини эслатади. Шу белидаги куч-қувват фарзанди ёнида, ўзи билан бирга эканлигининг далили эмасми!

— Ота!

Самсоқ ота беихтиёр тўхтаб қолди. Юраги ҳаприқди. Гандираклади. Ўғли армиядан қайтганда узоқдан овозини эшитиб шу аҳволга тушганди. Ўзини босиб орқасига қаради: кўча бошида тез-тез одим отиб унга қараб келаётган Нодира билан Абдуманнопга кўзи тушди. Шу пайт ёнидан машинада Султонов ўтди, отани кўриб машинани секинлатди-ю, бироқ ҳозирги ҳолатда тўхтатишни эп кўрмади. Машина орқасидан қувган чанг чолнинг ён-верида елиб, буралиб тарқалди.

БУГУН СЕНИНГ ТУҒИЛГАН КУНИНГ

Бугун сенинг туғилган кунинг. Уйинг гулла, кўнглинг куйга тўлади. Дўстларинг, таниш-билишларинг келар. Ҳаммасида гулдаста, хурсанд, шод. Қутлашади сени. Улар орасида фақат мен йўқман. Қим билади, йўқлигим, балки билинмас. Сезмассан ҳам. Майли. Юзингдан кулгу, қалбингдан қўшиқ аримасин, тилагим шу. Шу топда сендан узоқ, жуда олисда ёлғиз, ўзим чироқ ҳам ёқмай ойнадан мўралаб турган ой ёруғида расмингга термулиб ўтирибман. Ингичка туташ қошларинг остидаги шўх кўзларинг йўлларимга интизор боқишини, кулимсираган мана шу лабларингни «ҳа... севаман» деб пичирлашини қанчалар орзиқиб кутган эдим! Орзу умидлар билан ўтган хушнуд кунлар... Сада қайрағоч оғушига яширинган ётоқхона балкони, илк учрашув дақиқалари, шўх, софдил Икром... Ўйлаган сарим қалбим нозик ҳислар булоғига айланади. Қўмсаб беихтиёр ширин хўрсинаман.

Икром исмли курсдошим билан қизлар ётоқхонаси қаршисида бир кампирнинг уйида турардик. Сени биринчи бор қачон, қаерда кўрган-нимни эслай олмайман. Фақат ҳар куни дарсдан келиб, деразанинг олдида соатлаб кутиб ўтиришларим ёдимда. Қуёш новча тераклар ортига яширинганда болохонага чиқиб китоб ўқирдинг. Нима ҳам бўлиб бир куни кўзинг тушиб қолди менга. Аввалига унча эътибор бермадинг, кейин, анчадан кейин секин ўгирилиб ер тагидан қарадинг-у, қошларингни чимириб кириб кетдинг. Юрагим жуда-жуда ширин орзиқиб қолди. Кетингдан икки-уч қиз ойнадан бош чиқариб қаради, кул-

ди. Шу кундан бошлаб сен шунчаки қизларга хос қизиқиш билан, мен эса орзиқиб бир-биримизни кузатадиган бўлдик. Аҳволимга Икром дам кулар, дам ачинарди. Баъзан китобдан бош кўтариб «Ўзингни қўлга ол, қаландар, имтиҳон яқин-а» деб огоҳлантириб қўярди. Бироқ унинг гаплари қулоғимга кирмасди. Бир куни тутоқиб кетди у. «Менга қара, юрак-бағрингдан урган бўлса, девога бўлиб юравермай таниш-қўй, таптинг босилади». Рост... Шу кунгача узоқдан кўришимнинг ўзи кифоя эди. Танишиш орзуси энди эзгу бир ниятга айланганди. Қани энди, ўйлардим тунлари уйқум қочиб, балкондан йиқилсанг, мен тутиб қолсам, ё кўлда чўмила туриб чўксанг, кийим-пийимим билан ўзимни сувга отиб қутқарсам! Бу хаёллар ҳам бир нав. Лекцияда ҳам кўзим домлада, бироқ уни кўрмайман, нима деяётгани қулоғимга кирмайди. Хаёлим паришон. Ҳозир шу топда қаердайкинсан? Фикримни тўпламоқчи бўлиб конспект ёзишга тутинаман, қўлим ўз-ўзидан исмининг бош ҳарфини ёзиб қўйганини сезмай қоламан. Тўлқинланиб тикиламан унга. Назаримда, ҳарфларнинг энг гўзали, жозибалиси шу.

Икром билан бир кун университет ҳовлисида факультетаро ўтказилаётган футбол мусобақасини томоша қилгани чиқдик. Майдончага яқинлашганимизда Икром секин қулоғимга пичирлади:

— Ёнингга қара, девога.

Шошиб қолдим. Қарадим-у юрагим уриб кетди. Фонтан олдидаги скамейкада китоб ўқиб ўгирган экансан!

— Олдига бор,— деди Икром туртиб,— ёлғиз ўтирибди.

— Нима дейман?

— Қизиқ экансан-ку. «Соатингиз неча бўлди, нима китоб ўқияпсиз», деб сўра. У ёғи ўзи чиппа ёпишади. Ҳа, нега суратга тушаётган одамдай қаққайиб қолдинг, бор!

Аранг бордим. Сездединг. Секин томоқ қирдим. Ялт этиб қарадинг-у, билинар-билинемас жилмадинг. Тилим учуда турган гапим ичимга тушиб кетди.

— Кечирасиз... Ҳалиги, соат неча бўлди?

— Қўлингизда турибди-ку, қараб ола қолинг.

Соатимни чўнтакка солиб қўйиш эсимга келмабди, ловлагим чиқиб кетди. Икром узоқдан қўли билан скамейкани кўрсатди. Тушундим. Ёнингга ўтирдим.

— Ҳм... Яхши китобми дейман. Ҳатто футболни томоша қилмай ўқияпсиз.

— Футболни жиним суймайди.

— Шундоқ ўйинни-я. Мен ўлгудай яхши кўраман.

— Нега ўтирибсиз, боринг бўлмаса, томошадан қоласиз.

— Юлдуз...

Қошларингни чиройли чимирдинг.

— Отимни қаердан биласиз?

— Бир куни дугонангиз орқангиздан чақирганда эшитиб қолувдим,— дедим ерга қараб. Қулоқларимгача қизариб кетганигами, ё беихтиёр хўрсиниб юборганигами, «нима бўлди сизга, Рустамжон» дединг секин.

— Юлдуз, сиз... сиз менинг исминни қаердан биласиз?

— Мен ҳам... Ўртоғингиз орқангиздан чақирганда эшитиб қолувдим.— Қўлларинг билан юзингни тўсиб олдинг.

Ҳаяжонданми, ё беҳад қувонганданми, ўр-

нимдан туриб қайта ўтирдим. Ҳар иккимиз но-
зик ҳислар билан тўлқинланган ҳолда жуда
узоқ жим қолдик. Ўйин тугаб ҳамма тарқалди.
Қуёш сада қайрағочлар учидан олтин сочларини
аста йиғди. Енгил шабада сочларингни юз
кўзларингга тушириб ўйнар, узоқда ётоқхона
деразасидан эшитилаётган гитара товушини аҳён-
аҳён қулоққа чалиб ўтарди. Бир-биримизга
айтадиган гапимиз шу қадар кўп-у, қизиқ,
сўзсиз жим ўтирибмиз. Зотан бундай пайтда
тил эмас, дил гаплашади, шундай эмасми, ази-
зим. Иккимиз ҳам чексиз бахтиёр эдик...

Шу-шу тез-тез учрашиб турадиган бўлдик.
Бир куни кинодан чиқиб ярим йўлгача аллақан-
дай хаёл билан келдинг. Ётоқхонага яқин қол-
ганда тўсатдан тўхтаб менга қарадинг.

— Рустамжон, хаёл суришни яхши кўрасизми?

— Ҳа...

— Мен ҳам. Юринг, озгина ўтирайлик. —
Анҳор ёқасидаги скамейкага бориб ўтирдик. —
Биласизми, сизга ҳавасим келади.

— Нега?

— Эрта-индин ўқишингиз тугайди. Қишлоқ-
қа бориб ишлайсиз. Қандай бахтлисиз! Тўғри-
си, шаҳардан чиққан эмасман. Қишлоқ деса
ойдинда мудраган далалар, қамиш томлик пас-
так уйлар, олисларда милтиллаган чироқлар
кўз олдимга келади. Яна...

Кўкдаги тўлин ой чил-чил бўлиб синаётган
сувга тикилиб жим бўлиб қолдинг. Кўзларингдан,
лабларингдан бир нарса демоқчи бўлиб туриб-
сан-у, бироқ нимадир халақит беряпти.

— Ҳўш, яна?

— Янами? Олисда милтиллаётган чироққа

қараб ойдинда дала ўртасидаги сўқмоқдан от чоптириб кетяпсиз. У ерда кимдир зориқиб, кўзлари тўрт бўлиб кутади сизни. Унинг дардига малҳам бўласиз, даволайсиз. Қандай яхши! Врачликнинг қудрати ҳам, гашти ҳам, азобуқубатлари ҳам ўша ерда яна ҳам билинса керак, а? Ҳозир сиз билан мен ўша ерларда кўпроқ керакмиз, шундай эмасми?

— Ҳа, — дедим беихтиёр хўрсиниб. Сен ажабланиб қарадинг менга.

— Сендан олисда яшаш... Билсанг эди, қанчалик оғир... Йўқ, татимайди, барибир зерикаман.

— Йўқ, йўқ, — сен ҳаяжон билан қўлларимни ушладинг, — кишининг олдида катта, ёрқин мақсади бўлса зерикмайди, менга шундай туюлади.

— Мақсадим ўқиш ва сен эдинг...

— Менимча, фақат шугна эмас, Рустамжон. Ҳақиқий ёрқин мақсад ўзидан каттароқ, ёрқинроқ иккинчи бир мақсадни яратади. Иккинчиси учинчисини.

— Ҳозир, билсанг, шаҳарда қолишдан бўлак...

— Рустамжон, ундай деманг, ахир уч йил кўз очиб юмгунча ўтиб кетади-ку! Мен ҳам ҳадемай ёнингизга бораман... Жуда-жуда орзиқиб кутинг, хўпми?

— Юлдуз...

Хайрлашдик. Тонг отар кўз юммадим ўша куни. Шу яқин орада гавжум, сершовқин завқшавқ билан гуруллаган шаҳарлар, кино-театрларни ташлаб кетишимни ўйлаган сарим, юрагимнинг аллақаери тилингандай, беихтиёр кўзимга ёш келарди. Наҳот энди кўнглимни илиқ ҳислар билан тўлқинлантирувчи овозингни... эшитмасам. Қуним хатга қолса. Баъзан ақл

билан юрак тўқнашади, баъзан эмас, ҳатто кўпинча. Шундай кезлар кишини юрак бошқарса, олмосдек фикр ҳам ўтмаслашар экан.

Қачонлардир, аниқ ёдимда йўқ, учинчими, ё тўртинчими курсдалигимда университет профессорларидан бирининг Дилбар исмли қизи мени севиб қолганлигини аллакимдан эшитган эдим. Борди-ю, ким билиб ўтирибди, ўшандан илтимос қилсам, отасига айтса, мени бирон кафедрада лаборант қилиб қолдириш профессор учун ҳеч гап эмас-ку! Эрталаб туриб қўнғироқ қилдим. Телефонни Дилбар олди. Ўзимни танитдим. Телефон қилишимни ҳеч кутмаган эканми, шошиб сабабини сўради. Сиз билан гаплашадиган пича гапим бор, дедим. Ҳордиқ чиқаргани уч-тўрт киши бўлиб шаҳардан ташқарига чиқиб кетишаётган экан. Таклиф қилди. Ноилож кўндим. Тайинланган ерга келганимда бир тўда йигит-қиз билан Дилбар кутиб турарди. Жўнадик. Уфқларга туташган яшил далалар, тошдан тошга сапчиб оққан шўх дарё ҳам сенсиз кўнглимни очмади. Қайтишда Дилбарга илтимосимни айтдим. У кипригини оғир-оғир қоқиб менга қараб қолди. Кейин «Рустамжон, — деди афсуслангандай, — мен сиздан бундай гапни кутмаган эдим...»

Музлаб кетдим. Учиб кетаётган машинадан ташлаб қочингга ҳам тайёр эдим!

Машина тўппа-тўғри университет олдида тўхтади. Ҳаммамиз офтобда қорайган, юз-кўзларимиз чанг, машинадан тушдик. Тўғрида университетдан чиқиб келаётганингни кўриб қотиб қолдим. Сен ҳам уч-тўрт қадам берида бир оз оқарган ҳолда дам менга, дам ёнимдаги қизга ҳушсиз тикилдинг.

— Мана, териб берган гулларингиз, ўзингизга сийлов,— Дилбар гулларни қўлимга тутиб югуриб кетди.

Кейин... кейин нима бўлгани аниқ ёдимда йўқ. Тутилиб-тутилиб бор гапни сенга айтиб бердим шекилли, ҳатто Дилбарга қилган илтимосимни ҳам. Фақат сенинг «Эҳ, Рустамжон, нега шундай қилдингиз... мен сизни бунчалик иродасиз деб ўйламасдим. Мен бўлсам эрталабдан бери кутаман, кўз тутаман... Бугун, бугун менинг туғилган куним эди», деганинг ҳозир ҳам қулоғим остида эшитилиб турибди. Йигитлик иззат-нафси йўл қўйса оёғингга йиқилишдан ҳам тоймас эдим. Совуқ боқошингга тоб беролмай бошимни эгиб турардим. Қўлимдаги сўлинқираб қолган гул ерга тушиб сочилиб кетди. Ялиниб-ёлборишларим, кечирим сўрашларим фойда бермади. Севгим ҳақида тўлиб-тошаётган гапларим ҳам таъсир қилмади.

— Биласизми, тўғриси, қишлоққа боргани кўрққансиз, ҳа-ҳа, кўрққансиз,— жуда секин гапирдингми, ё овозинг узоқ-узоқдан эшитилдими, англай олмадим,— кўнгил... Рустамжон, кўнгил жуда нозик нарса. Ойим уни чинни пиёлага ўхшатарди. Чинни пиёлани чертсанг, қандай тиниқ жаранглайди, дарз кетса минг чегалат, аслидек овоз чиқармайди. Кўнгил ҳам худди шундай. Бир сингач...

— Юлдуз... Севгим ҳақ.

— Қўйинг, ҳали ўзингизни яхшилаб синанг. Балки... Бу ҳақда ўшанда гаплашармиз,— дединг кўзларингга ёш олиб. Югуриб кетдинг. Кетингдан чопмоқчи бўлдим. Бироқ бефойда эди.

Бир ҳафтадан сўнг университет йўлланмаси билан олис бир қишлоққа жўнаб кетдим. Ку-

затгани чиқмассан деб ўйловдим. Йўқ, кечикиб бўлса ҳам ҳарқалай чиқдинг. Поезд аллақачон жилиб, тезлигини оширган, перрондагилар сийраклашиб қолганди. Узоқда сен кўриндинг. Ойнадан бошимни чиқариб чақирдим. Ялт этиб қарадинг. Чопмоқчи бўлдинг. Бироқ ҳолсизгина қўл силкитиб қолдинг. Келган кунимоқ хат ёзим сенга. Икки кун ўтар-ўтмас жавоб олдим. Қувончимга олам тор келди ўша кун! «Кутинг!» дебсан. Кутаман, жуда орзиқиб кутамаң. Фақат тезроқ... кел. Бугун эса, сен туғилган кун, азизим. Гойибона қўлингни сиқаман. Боя «Таниш-билишларинг йиғилиб ўйин-кулги қилганда балки йўқлигим билинмас ҳам» деб хаёл қилипман. Кечир! Севасан мени! Ишонаман бунга! Мана ҳозир, ёлғиз ўзим, ойнадан тушаётган ой ёруғида кўнглим илиқ ҳислар билан чайқалган ҳолда ҳамон расмингга қараб ўтирипман. Шоир айтгандек:

Бугун сенинг туғилган кунинг,
Бугун уйинг тўлади гулга.
Нима қилай, мен узоқдаман,
Хаёл билан тушаман йўлга.

У Ч Р А Ш У В

Кун пешиндан оққан, иссиқ, дим. Қилт этган шабада йўқ. Автобуснинг очиқ ойнасидан чанг аралаш илиқ ҳаво урилиб, кўнгилини беҳузур қилади. Уфққа туташ далалар, йўл ёқаларидаги новча тераклар саратон нафасига тоб беролмай шалпайган, сўлгин. Шаҳардан чиқибмиз, рўпарада ўтирган Шоқосим ота ташқаридан кўз олмайди; жим, қовжираган пайкаллар учраса бош чайқаб ачинади; «аттанг, сув-

дан қопти...» Қолган йўловчилар ҳам шу тарз ўз ўйи, ўз хаёли билан. Фақат, шофернинг орқасида телпагини бурнигача бостирган чол бамайлихотир пинакка кетди. Хаёлим ёнимда хомуш бораётган аёлда. Уники ҳам менда. Аминман. Хаёл... хазон бўлган ёшлигим, алданган илк туйғуларимни эслатди... Илк туйғулар... Қимга таниш эмас, қайси қалбга мўраламаган. Қайси кўнгилни жилғадек тўлқинлатмаган. Ҳамма ёшлигида шоир бўлган, дейишади. Бўлса бўлгандир. Ширин хаёллар оғушида тонг отар ишқий ғазаллар битмаган ким. Йиллар юзга ажин, сочга оқ ташлаганда ҳам баҳор кўкидек тоза, булоқдек жўшқин, қуёш нуридек илиқ — дастлабки соф туйғуларни эслаб кўнгил ёришади, қалб ширин толпинади. Кўз равшанлашади. Болалиги тутади кишининг. Аммо...

— Ҳа, нима бўлди?

— А... шундай ўзим.

Оғир хўрсинибман шекилли, Шоқосим ота ажабланиб менга қараб олди. Аёл қўллари билан секин кўзларини яширди. Майли, яширсин. Бу кўзлар... Нақадар азиз эди. Ўрта мактабни тамомлагандан кейин онасининг раъйига қараб уйда қолди у. Мен шоферлик курсига кирдим. Тотли ҳислар билан ўтган беозор, хушнуд кунлар... Шу яшириб бораётган кўзларидан биринчи бор ўпганим... эсимда. Ўшанда бошини кўксимга қўйиб, «Рустамжон» деб пичирлагани ҳали-ҳали қулоғимдан кетмайди.

Ҳаяжон билан тутила-тутила «Юлдуз... Юлдузим» дея сочларидан силаб, эркалаганим ва ўша куни қувончдан уйда ўтиролмай тун бўйи шаҳар кезганим... бари-бари ёдимда.

Курсни битирдим.

Юлдуз қўярда-қўймай Мирвали исмли бир йигит билан таништирди. Билсам, қариндоши экан, тақачилик артелининг раиси экан. Уларга унча-мунча қарашиб ҳам тураркан.

Кўзлари чақчайган, қаншари паст, димоғдор, пакана, хомсемиз бу йигит бир кўришдаёқ менга ёқмади. Юлдуз хафа бўлмасин деб индамадим. Ҳужжатларимни расмийлаштирдим. Артелда ишлай бошладим.

Юлдуз онаси билан артелга тез-тез келиб турарди. Кейинроқ ёлғиз келадиган бўлди. Келганда ҳам негадир Мирвалининг олдида ўтирар, кўзимни шамғалат қилиб чиқиб кетарди. Дастлаб бунга аҳамият бермай юрдим. Баъзан муомалалари самимиймасдек, қарашлари совуқ туюларди. Шундай кезлар кўнглим ғашланар, аммо бу ерга мени деб келади-ку, дея ўзимни юпатардим, кўнглим бир оз таскин топарди... Шу орада бир ҳафта келмай кетди у.

Бир кун чидолмай уйига бордим. Бахтимга ўзи эшик очди. Мени кўриб ғалати бўлиб кетди.

— Рустамжон... ўтинаман... энди келманг,— деди у ерга қараб,— ойингизни ҳам юбориб овора бўлманг... Кеча мени... унаштиришди...

— А?!

— Кечиринг... Ойим оғир ётганлари учун раъйиларини қайтара олмадим...

Югуриб кириб кетди у.

— Юлдуз?! — эшикка ҳушсиз суяниб қолдим.

...Тўй бўлди. Ўша кун ичиб келдим уйга. Умримда биринчи бор ичишим. Онам бечора ҳам мени шу алпозда биринчи бор кўриши эди. Беш-олти кун ишга бормай, санғиб юрдим. Артелни кўргани кўзим йўқ эди. Кўнглим эгасиз ҳовлидек ғариб, шу қадар ҳувуллаб қолган

эдики, онамни нолаи зори ҳам таъсир қилмасди-Юлдуз билан Мирвалини кўча-кўйда бирга кўриб қолгудай бўлсам яна ичардим. Ичкилик йўлдошим бўлиб қолди. Ўзимга ўхшаш бир-икки бекорчи таниш-билиш орттирдим; беш-ўн сўм қарздор бўлиб қолдим. Бунинг эвазига улар билан икки-уч кун кино билети олиб сотишдим, бир тўп чит беришди, қишлоққа чиқиб пуллаб келдим.

Шундан кейин кечқурунлари тез-тез «овга» олиб чиқадиган бўлишди. Бир куни жимжит тор кўчадан хаёл суриб келаётган ёшгина бир қизнинг йўлини тўсдим. Соатини ечдим. Қиз дод солди. Қўлимдаги пичоқнинг учини маҳкам ушлаб олди. Пичоқни буриб юборган эдим, кафти қопқора қон бўлди. Аллаким «ушла» деб қичқирди. «Чурр» этган ҳуштак овози эшитилди. Шерикларим қочди. Кўчанинг икки бошини одам ўради. Кўлга тушдим.

... Жазоландим.

Йиллар ўтди.

Чиқсам бечора онам менинг ғамим билан дунёдан ўтибди. Чидай олмай ўша куни туни билан онамнинг мазорини қучоқлаб йиғладим, ўзимни лаънатладим, тонг бўзарганда хийла ўзимга келиб гандираклаб ўрнимдан турдим. Соч-соқол олдиргани бозорга қараб кетдим. Бозор оғзида нохотшўрак сотиб ўтирган кишининг башараси танишдек туюлди. Синчиклаб қарадим. Мирвали!.. Сал нарида орқаси ўгириғлиқ чўққайиб лаганча юваётган аёлни кўрдим-у, юрагим орқамга тортиб кетди.

Юлдуз!

У бехосдан орқасига ўгирилди, кўзларини катта очиб, бир лаҳза менга қараб қолди, кейин

юзини секин четга бурди. Наҳот... Ҳали ҳам севсам?.. Йўқ-йўқ. Хазон бўлган ёшлигим, алданган муҳаббатим... Томоғимга бир нима тикилди. Бурилиб кета бошладим. Орқамдан: «Чиқибди-да, ҳам... деб Мирвали хотинига пингиллади, — паспортидаги муҳр билан иш тополмасов бечора».

Қай идора эшигини ушламай, Мирвалининг сўзи эсимга тушиб, ичкари киргани юрагим бетламай қайтардим.

Бир кун таваккал қилиб аллақайси бир идорага кирганимда кадрлар бўлимининг бошлиғи ҳужжатимга қараб ўйланиб қолганини кўрдим-у, Мирвалининг гапи яна эсимга тушди, хўрлигим келиб югура чиқиб кетдим. Аёл орқамдан чиқди, чақирди. Қарамадим.

... Ишонч!.. Ишончсиз киши тирик мурда! Ҳа. Энди ҳис қиляпман буни. Шу топда бир дақиқали ишончга сазовор бўлиш учун умримни, жонимни, жаҳонимни беришга тайёр эдим!

Кўзим тиниб, учиб кетаётган трамвайга чиқдим. Кондуктор олайиб қўйди. Қаттиқ очиққан эканман, лоҳас тортиб эшикка суяндим. Ёнимда бир мўйсафид чўнтагидан пул чиқарди, орасидан майда олиб кондукторга узатди, қолганини эҳтиётлик билан яна ёнига солди. Ғайри табиий бир куч билан чолнинг чўнтагига қўл солдим. Пулни чангаллашим билан кимдир билагимдан ушлади. Қотиб қолдим. Чолнинг ғазаб ва нафрат тўла кўзларига тоб беролмай ерга қарадим. Трамвай тўхташи билан у мени силтаб пастга олиб тушди. Негадир ҳозир милиция чақиради деган хаёл миямдан нари кетмади. Йўқ, қўлимни қўйиб юборди.

Бошдан-оёқ разм солиб ишхонамни сўради,

Иш қидириб бекор юрганимни эшитиб, қошларини чимирди, ажабланди. Сабабини айтдим.

— Бу ўйинг чакки. Дилинг пок бўлса бас, ўғлим... — деди у юмшаб, сўнг алланимани мулоҳаза қилиб ёнидан бир парча қоғоз олди-да, нимадир ёзди, озроқ пул билан қўлимга тутди. Берган адресига эрта билан йўлиқишимни тайинлаб, катта кўчадан бурилиб кетди. Кетди... Яхшилик, одамгарчилик ўрнига бир тарсаки тортса, балки енгил тортармидим!

... Эртасига тснг отиши билан ўша адресни топиб бордим. Эшикдан киришим билан чол ўрnidан туриб қаршилади, чорпояга бсшлади. Гаплашиб ўтирдик. Гап яна айланиб кечаги воқнага тақаладими деб ўйлаб, юрагим ғашланарди. Йўқ, бир оғиз сўрамади. Гапидан билдимки, ора-чора шаҳарга қариндошлариникига келиб тураркан, қизи шаҳар четидаги қурилишлардан бирида ишларкан. Ҳозир қизининг олдига жўнаш тараддудиди экан.

— Бўтам, наҳ жойларки, баҳри дилинг очилади. Ҳа. Баракатопкур қурилишдагиларнинг бари ўз шогирдим, ҳурмат қилади, гапимни ерга ташламайди. Ака-укадай бўлиб ишлаб кетасан, имоним комил, ҳа. — Чорпояга суёглиқ турган велосипедга кўзи тушиб соқолини тутамлаб жилмайди, — неварам хўп суюнадиган бўлди-да, мулла Рустам, қани турайлик. Йўл хийла олис, бориб аф-бағни кўр, пича дам ол.

Велосипедни кўтариб олдим. Автобустга чиқдик. Мана, йўловчилар орасида иттифоқо Юлдузни кўриб, ўтмишинг аччиқ хотиралари қота бошлаган ярамни шилиб ўтди.

Автобус ҳамон ўнқир-чўнқир ерда силкиниб боряпти.

Юлдуз оҳиёта бошини кўтарди.

— Ишга жойлашдингизми... Рустамжон?

— Ҳ... Ҳа...

— Бахтлисиз,— деди секин рўмолининг учини ўйнаб.

— Сен... Сиз ҳам.— Бу гапни нега айтдим, ўзим ҳам билмайман, эҳтимол шунчаки бир нима дейиш учун бўлса.

— Йўқ... Мен ўйлаган бахт... Бадбахтлик бўлиб чиқди. Бахтини ҳар ким ўз қўли билан яратиши керак экан.

— Юлдуз...

— Рустамжон. Меники сизнинг қилмишингиздан оғирроқ. Номига нохотшўрагу, аслида одамларни алдаб, пулини олиш... Ўтинаман, Рустамжон, ўша беозор ёшликдаги дўстлигимиз ҳурмати, жойлашсангиз, хабар қилинг, балки мен ҳам ўша ерда ўз бахтимни топарман.

Нима дейишимни билмай қолдим. Нима ҳам деяй? Орага жимлик чўкди. Ота кўзларини ташқаридан узиб, ғамгин чеҳрамга разм солди.

— Толиқдингми? Етиб қолдик, болам.

Ҳадемай машинадан тушдик. Ўзимни хийла енгил ҳис қилдим; гўё бутун азоблар автобус билан ўтиб кетгандек. Йўл ёқасидаги чойхонада нонушта қилиб чиққаннимизда кун тиккага келганди. Туя ўрқачидек паст-баландликлардан ўтиб, капалар билан қопланган сайхонга чиқдик. Йироқдан кишиларнинг шов-шуви, тракторнинг узлуксиз тириллаши қулоққа чалинди. Шу яқин ора қаттиқ портлади.

— Тоққа етишибди азаматлар,— чол соқолини тутамлаб мамнун илжайди, ўсиқ қошлари остидаги кўзлари чақнаб кетди. Ҳаяжонини босолмай тирсагимдан тутиб тушунтира бошлади:

— Тоғ орасидан сәл кам икки юз чақиримли йўл тушяпти. Буни қара, ажириқ, янтоқ босган шу жойдан каттакон йўл ўтади. Ҳадемай икки бетига хушқомат баланд-баланд иморатлар тушади, сада қайрағочлар шовуллаб туради. Йўл солиш азалдан эзгу-савоб иш, чироғим. Қани, пастга тушайлик-чи.

Уч-тўрт тепаликни айланиб пастга — янги йўлга тушдик. Тоққа туташган кенг майдон. Бир неча экскаватор ҳайбатли хартумини чўзиб, қўқон аравадек ковши билан шағал аралаш тупроқни икки ёнга тўкиб боряпти. Олисда, тоғ этагида юзлаб самосваллар чумолидек ўрмалайди. Чўққида кимдир байроқ силкитди. Тоққа яқин ер портлади. Икки бўйра жойни эгаллайдиган харсанг силжиб, шохобча йўлдан келаётган машиналарни тўсиб қолди, бульдозерлардан бири дадил четга суриб ташлади. Бошини қийиқча билан боғлаб олган пакана, чувак юзли, ўрта яшар бир киши шошиб ёнимизга келди. Занг урди. Ғала-ғовур, мотор овозлари бирин-кетин тиниб, ишчилар сайхонга ўта бошлашди. Тепалик орқасидан чиқиб келган юк машинаси рўбарўмизда тўхтади. Қабинадан комбинезонли, бошини қизил дурра билан танғиган, ўрта бўйли, нозик аёл билан оқ жужун кителли, похол шляпали, думалоқ йигит чиқди. Аёл ҳамроҳига қапа томонни кўрсатиб бир нима деди, қўлидаги папкани берди — йигит ўтиб кетди. Ўзи Шоқосим отанинг олдига югуриб келди. Кўришди. Кўзи велосипедга тушиб кулиб юборди:

— Боланинг гапига кириб шундан-шунга... қизиқсиз-а, дада. Мен айтай, машинада уйга ташлаб келиша қолсин.

Шоқосим ота аёлни «қизим, оти Зумрад, шу

ерда участка бошлиғи бўлиб ишлайди» деб танитди. Учовимиз сайхонга ўтдик. Қапалардан бирига кириб овқатландик. Овқатдан кейин Шоқосим ота уйга кета туриб, мени бирор ишга жойлаштириб қўй, деб қизига тайинлади. Бўшбўшингда, бориб тур, бўтам, деб хўшлашди.

Зумрад отасини кузатгани чиқиб, жингалак соч, кўзлари катта-катта, узун бўйли йигит билан бошлашиб кирди. Йигит ўзини «Асқаржон» деб танитди, ер остидан секин Зумрадга қараб қўйди. Қиз билинар-билинемас жилмайган эди, Асқар узун, беўхшов қўлларини қаерга яширишни билмай, ёш болалардай қулоқларигача қизариб кетди. Зумрад сизди. Жиддий, босиқ товуш билан Асқаржон яхши бульдозерчи, беш-ўн кун бирга ишлаб туринг, деб чиқиб кетди.

Қаравотнинг четига омонатгина ўтирдим. Асқар анча дилкаш йигит экан. Салда талай нарсани гапириб берди.

Шоқосим ота қайнатаси экан. Зумрад билан турмуш қуришганига қарийб етти йил бўлибди. Уй бир оз олислик қилгани, қолаверса, тунги сменада ишлаётганлиги сабабли, бир ҳафтадан бери шу ерда палатада турган экан.

Қарасам кўзи юмилиб кетяпти. Холи қўйиб ташқари чиқдим.

Кун қайтган. Тепаликлар орқасидан шовқин-сурон, мотор овозлари, аҳён-аҳёнда даҳшатли гумбурлаш эшитилади. Бир четга бориб ўтирдим. Рухим тетик. Юрагим аллақандай илиқ ҳисларга тўла. Қандай яхши! Ўйлаган сарим ҳаяжонланаман. Хурсандлигимдан шу топда негидир овозимни барала қўйиб, қўшиқ айтгим келди.

Кўп ўтмай бульдозерни мустақил бошқара бошладим. Ўша куни қувончимни яширолмай

Шоқосим отанинг олдига бордим. Битмас-туганмас миннатдорчилик изҳор қилмоқчи бўлиб йўл-йўлакай илиқ, иссиқ сўзлар қидирдим, бироқ софдил, нуроний, меҳрибон чолни кўрганимда ўзимни туютолмай, ҳеч нарса демай қучоқлаб олдим. Барибир ҳеч бир сўз, ҳеч бир ширин гап шу топда юрагимдаги ҳис-туйғуни, миннатдорчилигимни тўла-тўкис ифодалай олмасди. Фарзанд қалбини отадан яхшироқ ким тушунади! Мўйсафид томирлари бўртган қадоқ қўллари билан бошимдан силаб, пешонамдан ўпди. Отабола ўртасидаги бўладиган тотувлик, илиқлик билан гаплашиб ўтириб, тонг отар қилдик.

Орадан бир ой ўтди. Чоштгоҳ пайт эди. Капага кириб кетаётсам орқадан от дўпири эшитилди. Хиёл ўтмай тепаликда Зумрад кўринди. Сочлари тўзғиган, ранги ўчган, кўзлари атрофга ваҳимали боқади. Огдан туша тепаликка югурди. Қоқилиб яна чопди. Ажабланиб, тўғрироғи, юрагим ғашланиб кетидан бордим. Зумрад ҳадеганда тили гапга келмай, қўли билан оқ кителли кишига тоғ этагини кўрсатди.

— Одам! — деди ниҳоят дудуқланиб.

— А? — оқ кителли киши папкасини тушириб юборди. Аграйиб қолди. Кейин пича ўзига келиб соатига қаради, — яна... Бир минутдан... кейин... Тўхтат!!!

Бирпасда шов-шув кўтарилди. Ҳамма қўрқув, ваҳима билан тоғ этагига тикилди. Уч-тўрт шәфер машинани тўхтатиб тоққа югурди. Синчиклаб қарадим. Жуда узоқда, алланарса қорайиб кўринарди. Ғайри табиий куч ва чаққонлик билан тепадан ошиб, Зумраднинг отига миндим. Қамчи босдим. Тоққа яқинлашганимда бояги қора нарса аниқроқ кўринди. Ёшгина

бола, велосипед миниб келяпти. Кучимни йиғиб «орқангга қайт» деб бақирмоқчи эдим, ҳаяжонданми, қўрқувданми, билмадим, овозим чиқмади. Фақат отда учиб кела туриб унга ташландим, бола тагимда қолди. Қаттиқ зилзила, портлаш, алланарса бошимга урилди...

Ўзимга келсам касалхонада ётибман. Чап қўлим гўё узиб ташлангандай жонсиз, қимирлатолмайман. Бошимни кўтаришга уриндим, бўлмади, биров атайлаб гарданимга оғир тош осиб қўйганга ўхшайди.

... Шоқосим ота бошимни босиб ўтирибди. Кўзим тинди.

— Хайрият, болам, ўзингга келдингми? Ҳаммамизнинг ўтимизни ёриб юбординг.

Отанинг овозини эшитиб, ғалати бўлиб кетдим. Қўлларини олиб секин кўксимга босдим: азиз қўллар... меҳрибон онамни эслатди. Шу топда ўпкам тўлди. Ота сездими, ором олсин деган баҳона билан палатадагиларни олиб чиқиб кетди.

Кейин билсам, мен қутқариб қолган бола Шоқосим отанинг набираси экан.

Асқар билан Зумрад эртасига кўргани келганда анчагача гаплашиб ўтиришди.

Тоғ ортидан тўлин ой кўтарилди. Аллаким ойнанинг тагидан секин хиргойи қилиб ўтди.

Ўша куни Зумрад уйига келса, ўғли велосипедини миниб дадамнинг олдига бораман деб кетган экан. Хавотир олиб кетидан қурилишга чопибди. Келса йўқ... Бола-да. Минг айтган билан бўлмас экан. Тўғри йўл қолиб тоғ этагидаги сўқмоқдан айланиб ўтмоқчи бўлибди...

Асқар ўрнидан туриб деразани очди. Енгил шабада буралиб кирди.

— Асқар ака, ёпинг, шамоллаб қолмасинлар,

— Зумрад каравотнинг четига ўтириб, пешонамга кафтини қўйди, — озроқ иссиғингиз бор-а? Майли десангиз, уйга олиб кетамиз, Рустамжон?

Тўлқинлашиб кетдим. Кўзимга ёш келди қандай меҳрибон кишилар! Тўлиб турган ўпкамни босиш учун гапни босқча ёққча бурдим — Қўлингизга нима қилган?

Зумрад тушунмади. Кейин ғадир-будур чандиқ кафтига қараб енгил хўрсинди.

— Бир безори ўқишдан келаётганимда соатимни ечиб олаётиб кафтимда пичоғини буриб юборган... Ўшанда.

— А, нима? Қачон? Қанча... бўлган шунга?

— Етти йил... ўшанда...

Нафасим тикилди. Ўрнимдан туриб кетдим: «Гапирманг, бас!» Телбаларча қичқириб юбордим. Асқар билан Зумрад менга хушсиз қараб қолишди. Кўз олдим қоронғилашди. Гандирак-ладим. Бор бўйим билан гурсиллаб йиқилдим. Лабимга шўртанг бир нарса томди. Кўзимни очдим. Зумрад ёнимда ўтирибди. Асқар деразага хомуш суянган. Ўзимни тутолмадим. Ўкириб юбсрдим.

— Синглим... кечир. Ўша... мен.

— Қўйинг, — Зумрад кафти билан кўзини артди. Ўзи ҳам йиғлаб юборишдан чўчиб, гапни бошқча томонга бурди, — Рустамжон, айтгандай, сизга шогирд берадиган бўлдик. Ўзингиз ҳам таниркансиз. Шаҳарлик аёл. Икки-уч сизни сўраб келувди. Исми... Юлдуз шекилли. Шу ерда ишлаш нияти бор.

Асқар ойнани очиб юборди. Хўроз қичқирди. Шу яқинда трактор тириллаб ўчди. Тонг бўзариб, атроф ғира-шира ёришди. Йўлакдан аллакимнинг вазмин қадам босиши эшитилди. Танидим: Шоқосим ота...